

An overview of the history of the origin, policy approaches and functional components of the Quranic structures of the country

Ali Entezari, Associate Professor of the Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: entezari@atu.ac.ir.

Esmail Nodeh Farahani, Ph.D. candidate in economic and development sociology, Faculty of Social Sciences, Tehran University, Iran (Corresponding Author), Email: Farahani.es@gmail.com.

Amir Nodeh Farahani, Master of Sociology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: amir251.yaran@gmail.com.

Abstract

Criticism about the existence of inefficiency and parallel work in cultural institutions, including Quranic structures, is common and requires scientific investigation. Based on this, the upcoming article has studied the Quranic policy-making in the Islamic Republic of Iran and to do this, document analysis method has been used. Also, to collect data, have been referred to the statutes, administrative structure and performance report of each of the studied institutions and organizations. According to the findings of the research, there are three categories of institutions active in the Quranic fields: a) relatively independent Quranic structures, b) Quranic structures that are a subset of other cultural institutions and are completely dependent on them from an administrative point of view, c) cultural structures that Part of their activity is Quranic. According to the investigation, inappropriate organization of relevant institutions, lack of diversity among the fields of emergence of elites in Quranic affairs, and lack of concentration of senior officials of relevant organizations on Quranic activities are among the existing challenges of Quranic structures in the country. Popularization and dynamic interaction with people's capacities is the most important proposed solution, but in order to improve the existing situation, can be pursued in the following ways: 1-Structural integration of the first class devices, 2- Coordinating and directing the structures of the second category by defining joint collaborations. 3-Alignment of the structures of the third group with the big ideas of the system in this area through the presence and participation in the council arising from the integrated structures.

Keywords

Quranic structures, Quranic activity, Organizational performance components, organizational centralization, Being humanist.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مروری بر تاریخچه پیدایش، رویکردهای سیاستی و مؤلفه‌های عملکردی ساختارهای قرآنی کشور

علی انتظاری^۱، اسماعیل نوده فراهانی^۲، امیر نوده فراهانی^۳

چکیده

انتقاد درباره وجود ناکارآمدی و موازی کاری در نهادهای فرهنگی و از جمله ساختارهای قرآنی امری شایع و نیازمند بررسی علمی است. بر این اساس، مقاله پیش رو سیاستگذاری قرآنی در جمهوری اسلامی ایران را مورد مطالعه قرار داده و برای انجام این مهم از روش تحلیل اسنادی استفاده شده است. همچنین، برای جمع‌آوری داده‌ها به اساسنامه، ساختار اداری و گزارش عملکرد هریک از نهادها و سازمان‌های مورد مطالعه مراجعه شده است. بر اساس یافته‌های تحقیق، نهادهای فعال در حوزه‌های قرآنی سه دسته هستند: الف) ساختارهای نسبتاً مستقل قرآنی، ب) ساختارهای قرآنی که زیرمجموعه دستگاه‌های فرهنگی دیگر قرار داشته و به لحاظ اداری به آن‌ها وابستگی کامل دارند، ج) ساختارهای فرهنگی که بخشی از فعالیت آن‌ها قرآنی است. مطابق بررسی صورت گرفته، مسائل ساختاری در حوزه فعالیت‌های قرآنی، سازمان‌دهی نامناسب دستگاه‌های ذی ربط، هم‌افزا نبودن تنوع میان زمینه‌های پیدایش نخبگی در امور قرآنی و متمرکز نبودن مسئولان ارشد سازمان‌های مربوطه بر فعالیت‌های قرآنی از جمله چالش‌های موجود ساختارهای قرآنی در کشور است. تحلیل داده‌ها مشخص می‌کند به‌رغم ظرفیت‌های موجود در کشور فاصله زیادی تا دستیابی به اهداف تبیین شده توسط رهبر انقلاب در حوزه قرآن وجود دارد. مردمی کردن و تعامل پویا با ظرفیت‌های مردمی قرآنی مهم‌ترین راهکار پیشنهادی است لکن به منظور اصلاح وضعیت موجود، ساماندهی ساختارهای قرآنی می‌تواند از طرق زیر پیگیری شود:

۱. ادغام ساختاری دستگاه‌های دسته نخست، ۲. هماهنگی و جهت‌دهی ساختارهای دسته دوم از طریق تعریف همکاری‌های مشترک و در نهایت ۳. همسوسازی ساختارهای گروه سوم با ایده‌های کلان نظام در این حوزه به‌واسطه حضور و مشارکت در شورای برآمده از ساختارهای ادغام‌شده.

واژگان کلیدی

ساختارهای قرآنی، فعالیت قرآنی، مؤلفه‌های عملکرد سازمانی، تمرکزگرایی سازمانی، مردمی بودن.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۳۰

۱. دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه تهران. (نویسنده مسئول)

۳. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی.

Entezari@atu.ac.ir

Farahani.es@gmail.com

Amir251.yaran@gmail.com

مقدمه

در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی مباحث مرتبط با قرآن کریم اعم از تلاوت، حفظ، تفسیر و دیگر معارف قرآنی رشد چشمگیری یافت. با وجود این، به نظر می‌رسد در سالیان اخیر حوزه فعالیت‌های قرآنی با رکود خاصی مواجه شده است که به دلیل رویش‌های قرآنی در دو دهه ابتدایی انقلاب تا مدت‌ها چندان ملموس نبود و هنوز نیز تا حدودی قابل انکار است^۱.

از سوی دیگر، از آنجا که فعالیت‌های قرآنی در کشور متولی تخصصی نداشته و در شمار وظایف متعدد نهادهای مختلف دینی- تبلیغی قرار دارد و نیز چشم‌انداز و انتظار دقیقی برای آن متصور نیست، اعتراض چندان نسبت به وضعیت کنونی یا مطالبه اساسی برای اصلاح و ارتقای آن مشاهده نمی‌شود. در نتیجه، سقف انتظارات از فعالیت‌های قرآنی به‌عنوان یکی از زیرمجموعه‌های فعالیت‌های دینی و تبلیغی، اصلاح فرهنگ عمومی جامعه- آن‌هم در معنایی کلی و مبهم- است.

با این‌همه، در دهه ۱۳۸۰ مسئله تشمت فعالیت‌های قرآنی نظر سیاست‌گذاران و مدیران این عرصه را جلب کرد و مطالعاتی باهدف ساماندهی فعالیت‌های مذکور آغاز شد. بدین ترتیب، طی سال‌های گذشته طرح‌ها و ایده‌هایی برای اصلاح و بازنگری در عملکرد نهادهای دینی و تبلیغی ارائه شد که به دلیل شتاب‌زدگی و مواجهه سطحی با مسئله و ارجاع دادن ناکارآمدی موجود به نواقصی غیرتاریخی و ایراداتی صوری در مقوله ساختار اداری به سرانجام روشنی نرسیدند^۲.

با این مقدمات، مقاله پیش‌رو درصدد معرفی ساختارهای قرآنی کشور- به‌مثابه میدان تحقیق- و نیز بررسی عوامل موفقیت یا عدم توفیق ساختارهای مربوط- از جهت اتخاذ سیاست‌های فرهنگی و ارتقاء فعالیت‌های مردمی- ارزیابی مؤلفه‌های عملکردی متناظر و درنهایت، ارائه پیشنهادها برای سیاستی خواهد بود.

۱. ن. ک. سرابی، سیدعلی (۱۴۰۰). ضرب‌نفوذ جریان قرآنی کشور کم‌شده‌است. مورخ: ۱۶/۸/۱۴۰۰. کدخبری: ۵۳۰۶۹۶۵. خبرگزاری مهر.

۲. البته تلاش برای اصلاح و ارتقای دستگاه‌های کم‌بازده و ناموفق، منحصر به ساختارهای قرآنی نیست و در موارد مشابهی مانند تشکیل وزارت ورزش و جوانان نیز تکرار شده‌است. در این چارچوب، صرف ایجاد وزارتخانه‌ای که شخص وزیر را مکلف به پاسخگویی درمقابل مجلس کند، سبب نادیده‌انگاری ابعاد تخصصی و پیچیده استراتژی ادغام سازمان‌های دولتی (جلیلی و همکاران، ۱۳۹۸) و تشکیل ساختاری جدید گردید؛ اما نه تنها تشکیل این وزارتخانه‌گره‌ی از کار فروبسته جوانان نگشود، بلکه از همان لحظه تأسیس و قبل از تصویب اساسنامه وزارتخانه جدید، مجدداً اظهار نظرهایی درباره انتزاع دستگاه متولی جوانان و تربیت‌بدنی شنیده شد.

پیشینه پژوهش^۱

به‌رغم فقدان پژوهش‌های دانشگاهی معتبر، دو تحقیق کلیدی و سه راه‌حل پیشنهادی در این زمینه انتشار یافته است.

۱. بررسی راهکارهای هماهنگی و ساماندهی فعالیت‌های قرآنی-۱۳۸۳

در این مطالعه که به سفارش دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی انجام شد، دیدگاه‌های مدیران و کارشناسان قرآنی کشور درخصوص چگونگی فعالیت‌های قرآنی و راهکارهای ساماندهی آن گردآوری و طبقه‌بندی شد که مهم‌ترین نتایج آن پیرامون تحلیل وضع موجود بدین شرح است:

- رشد نامتوازن فعالیت‌های قرآنی پس از پیروزی انقلاب و توجه بیشتر به روخوانی و حفظ به جای حوزه‌های درک مفاهیم، تدبیر و پژوهش‌های قرآنی؛
- پایین بودن سطح امکانات و بودجه قرآنی نهادهای دولتی؛
- عدم انسجام بین فعالیت نهادهای دولتی فعال؛
- فقدان تعامل بین نهادهای دولتی با نهادهای مردمی؛
- تعدد سازمان‌های دولتی در حوزه فعالیت‌های قرآنی و بی‌سامانی در ایجاد آن‌ها؛
- نبود عزم جدی در مسئولان کشور برای ساماندهی فعالیت‌های قرآنی.

۲. طراحی و ارزیابی مدل‌های کلان ساماندهی فعالیت‌های قرآنی-۱۳۸۴

این مطالعه نیز در دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی اجرا شد و در آن مدل‌های مختلف تشکیلاتی ارائه‌شده توسط مدیران و کارشناسان حوزه‌های قرآنی برای ساماندهی فعالیت‌های ذی‌ربط در کشور نظیر تشکیل وزارت، سازمان، شورا، ستاد و طرح‌های ملی (مانند نظام جامع توسعه تربیت بدنی و ورزش کشور) گردآوری و بر اساس تجربیات سازمان‌های مشابه موجود و معیارهای مورد اجماع صاحب‌نظران مورد ارزیابی قرار گرفت. برخی معیارهای طراحی نظام مطلوب ساماندهی فعالیت‌های قرآنی بدین قرار است:

- اتکای نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری بر فرآیندهای علمی و کارشناسی؛
- ایجاد وحدت رویه در تدوین قوانین، ضوابط و استانداردها؛
- بهره‌مندی تصمیمات از قدرت کافی و ضمانت اجرایی؛
- ایجاد مرجع مؤسس واحد برای ایجاد ساختارهای قرآنی دولتی؛

۱. گزارش ساماندهی فعالیت‌های قرآنی از پایگاه اینترنتی شورای توسعه فرهنگ قرآنی اخذ شده است.

- افزایش نقش حاکمیتی، کاهش تصدی‌گری دولت و جلب مشارکت حداکثری مردم؛
- تخصیص صحیح و متوازن بودجه و امکانات.

مروری بر مطالعات مذکور نشان می‌دهد این آثار بیش از آنکه تحقیقاتی بنیادی باشند، تلاش‌هایی برای جمع‌آوری نظرات مسئولان و فعالان قرآنی بوده‌اند. درحالی‌که اگرچه بهره‌مندی از نظرات کنشگران قرآنی از اهمیت بالایی برخوردار است اما مطالعه کارشناسی نباید به این سطح تقلیل یابد، بالأخص در تحقیقات مذکور از دانش انباشته ذیل آنچه سیاست‌گذاری فرهنگی خوانده می‌شود، غفلت شده است.

از سوی دیگر، نتیجه رویکرد انتخاب‌شده برای اجرای این مطالعات انعکاس‌یابی مفاهیم متداول آن دوره تاریخی در یافته‌های این پژوهش‌هاست. شاه‌بیت یافته‌های این پژوهش‌ها را می‌توان تعدد سازمان‌های دولتی، تکثر مراجع سیاست‌گذاری، تداخل وظایف (موازی‌کاری)، ایجاد رقابت مخرب (فقر هم‌افزایی) بین نهادها و دستگاه‌های مسئول، پایین بودن امکانات و بودجه، فقدان ضمانت اجرایی تصمیمات و... دانست. درنهایت، گروه‌های متمایل به ساماندهی فعالیت‌های قرآنی در شورای عالی انقلاب فرهنگی، سازمان تبلیغات اسلامی و فراکسیون قرآن و عترت مجلس هفتم پیشنهادهایشان را در قالب سه ایده ارائه کردند:

۱. تشکیل شورای توسعه فرهنگ قرآنی

نتایج تحقیقات شورای عالی انقلاب فرهنگی که بر ضرورت تشکیل ساختار شورایی و ترجیح آن بر سایر مدل‌ها اِشعار داشت، پس از طرح، نقد و تکمیل در جلسات متعدد علمی-کارشناسی دبیرخانه با حضور مدیران و کارشناسان ارشد امور قرآنی، در سال ۱۳۸۵ تدوین شد. در این طرح پیش‌بینی شده بود که «شورای توسعه فرهنگ قرآنی» به‌عنوان یکی از شوراهای اقماری شورای عالی انقلاب فرهنگی، به ریاست رئیس‌جمهور و نایب‌رئیس دبیر شورای عالی، در دبیرخانه مزبور تشکیل شود. همچنین، مقرر شد شوراهای تخصصی وابسته نیز در وزارتخانه‌های آموزشی- فرهنگی (آموزش و پرورش، علوم تحقیقات و فناوری/ بهداشت درمان و آموزش پزشکی، فرهنگ و ارشاد اسلامی) به ریاست هر یک از وزرا برگزار شود.

۲. ایجاد طرح جامع قرآنی کشور

هنگام تدوین اسناد بخشی برنامه چهارم توسعه کشور نیز کمیته هماهنگی و گسترش فعالیت‌های قرآنی پیشنهادهایی را به کارگروه مربوطه ارائه کرد که مهم‌ترین آن‌ها تهیه

طرح جامع قرآنی کشور بود، طرحی که مقرر شد توسط سازمان تبلیغات اسلامی با همکاری سایر دستگاه‌های مرتبط و تحت نظارت دبیرخانه شورای عالی تهیه شود. در این طرح که طول سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۶ نگاشته شد، ضمن ارائه اصول و مبانی نظری، تبیین وضع موجود و چالش‌ها و همچنین سیاست‌های اجرایی، برنامه‌های عملیاتی، شاخص‌ها و سازمان اجرایی (تقسیم کار ملی) هریک از حوزه‌های فعالیت قرآنی نیز پیشنهاد شده بود. این طرح بر تشکیل «شورای عالی قرآن کشور» به ریاست رئیس‌جمهور و دبیری رئیس سازمان تبلیغات اسلامی به‌منظور سیاست‌گذاری کلان امور قرآنی کشور مبتنی بود؛ اما عدم اجماع صاحب‌نظران بر تمرکز تولیت امور قرآنی کشور در سازمان فوق‌الذکر مانع ابلاغ آن توسط دولت شد.

۳. تشکیل شورای عالی قرآن

با توجه به مطالبه ساماندهی فعالیت‌های قرآنی کشور توسط اعضای کمیسیون فرهنگی مجلس هفتم، طرح «تشکیل شورای عالی قرآن» با همکاری هیئت مدیره اتحادیه تشکل‌های قرآنی کشور تدوین و با امضای ۲۲۰ نماینده در سال ۱۳۸۶ به هیئت رئیسه مجلس ارائه شد. در این طرح ریاست شورای عالی قرآن با رئیس‌جمهور و دبیری آن بر عهده وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی قرار می‌گرفت تا زمینه نظارت مجلس بر شورای مذکور فراهم شود.

جدول ۱. مقایسه پیشنهادهای ارائه‌شده

ردیف	ارائه‌دهنده	ایده مرکزی	ساختار پیشنهادی	بالاترین مقام ساختار پیشنهادی	جایگاه دوم ساختار پیشنهادی
۱	شورای عالی انقلاب فرهنگی	ایجاد شورا به‌منظور تمرکزبخشی و ارتقای ساختاری	تأسیس شورای اقماری	رئیس‌جمهور	دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی (نائب‌رئیس)
۲	سازمان تبلیغات اسلامی	ایجاد شورا به‌منظور تمرکزبخشی و ارتقای ساختاری	تأسیس شورای عالی مستقل	رئیس‌جمهور	رئیس سازمان تبلیغات اسلامی (دبیر شورا)
۳	مجلس شورای اسلامی	ایجاد شورا به‌منظور تمرکزبخشی و ارتقای ساختاری	تأسیس شورای عالی مستقل	رئیس‌جمهور	وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی (دبیر شورا)

پس از ارائه طرح‌های مذکور به محضر رهبر انقلاب وظیفه تلفیق طرح‌ها و تصویب آن به شورای عالی انقلاب فرهنگی واگذار شد.

مقدمات نظری

سازمان‌ها دارای نوعی چرخه حیاتی^۱ هستند و دوره‌های متفاوتی از تأسیس و پیدایش تا رشد و بلوغ و سپس افول و بعضاً انحلال را پشت سر می‌گذارند (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۲). آن‌ها برای انجام مأموریت‌های گوناگون و با تعیین دقیق اهداف و وظایف محوله تأسیس می‌شوند. ساختار سازمان‌ها نقش مهمی در فرهنگ سازمانی^۲ آن‌ها دارد که گهگاه سبب ایجاد مؤلفه‌های رفتاری خاصی در میان کارکنان یک سازمان می‌شود (ن.ک: علینقیان و همکاران، ۱۳۹۵). در مواردی، فرهنگ سازمانی منجر به پیدایش گونه‌ای مرام و مسلک جمعی می‌شود که می‌تواند سازمانی را از سازمان‌های دیگر متمایز نماید؛ بنابراین سازمان‌ها همانند افراد، دارای شخصیت بوده و شخصیتشان همان فرهنگ سازمانی آن‌هاست (قدمی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۶).

کیفیت بهره‌مندی از تخصص‌های مختلف در اداره یک سازمان به شکلی که درگیر تعارضات میان‌رشته‌ای نشده و زمینه هم‌افزایی میان کنشگران را فراهم آورد نیز چالش تعیین‌کننده‌ای است (ن.ک: محجوب عشرت‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۱). به این مسئله می‌توان مقوله سبک رهبری^۳ را نیز افزود که در برخی متون به‌عنوان عامل تعیین‌کننده ساختار رسمی سازمانی معرفی می‌شود. همچنین، در شرایط بی‌اطمینانی ناشی از رقابت در جامعه بازاری، شکل‌گیری انعطاف و نوآوری به‌مثابه‌گونه‌ای راه برون‌رفت از بحران مؤثر است. درنهایت، کلیت یا بخشی از محتوای ساختار سازمانی^۴ در چارت سازمانی^۵ تجلی می‌یابد (Daft, 2001: 427 به نقل از: کاظم‌زاده و فدوی‌اردستانی، ۱۳۹۶: ۶۰). بدین ترتیب، نه‌تنها بررسی ساختارهای سازمانی موجود و ارزیابی آن‌ها ضرورت دارد، بلکه تبیین الگوی مناسب و نیز بازطراحی ساختارها متناسب با تغییرات اقتصادی-اجتماعی، دگرگونی‌های فرهنگی-سیاسی و تحولات فناورانه الزامی است. چراکه ساختار سازمانی، واحدهای گوناگون یک سازمان را از یکدیگر متمایز و الگوی ایجاد روابط میان آن‌ها را تعیین می‌کند. درحالی‌که ساختارهای سازمانی به‌صورت‌های مختلفی تعریف و

1. life Cycle

2. Organizational Culture

3. Leadership Style

4. Organizational Structure

5. Organizational Chart

طبقه‌بندی می‌شوند، مرسوم‌ترین راه معرفی آن‌ها بررسی تمرکز یا عدم تمرکزشان است؛ مشخصه‌ای که چارچوب وظایف و اختیارات آن‌ها را ترسیم می‌کند.

از دیگر سو، نظریه‌پردازی درباره بوروکراسی و نیز سازمان به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های جامعه مدرن، خاستگاهی جامعه‌شناختی دارد. امروزه گفتار راست‌گرایانه جامعه‌شناسی اقتصادی به‌مثابه رویکردی آمریکایی مدعی است ویر اهمیت زیادی برای نقش بنگاه (شرکت) در نظام سرمایه‌داری قائل بود و آن را نیرویی انقلابی برای شکست قفس آهنین می‌دانست. از منظر این دیدگاه بازسازی‌شده «این سه مقوله یعنی کارآفرین منظم، بوروکرات وظیفه‌مند و کارگر ماهر هستند که سرمایه‌داری مدرن بیشتر قدرت و برون‌رفت تاریخی‌اش را به آن مدیون است» (سوئدبرگ، ۱۳۹۵: ۲۰۰).

توصیف مفهوم کاریزمای وبر (سبک رهبری) در جامعه‌شناسی اقتصادی هم قابل توجه است:

خصوصیات دیگر اقتصاد سرمایه‌داری مدرن عبارتند از استفاده از رویه‌های حساس‌رسی [...] به نفع تصمیم‌گیری عقلانی و کثرت فزاینده رهبران تجارت‌پیشه‌ای که رهبری‌شان بر کاریزمای شخصی مبتنی است نه نفوذ سنتی یا عقلانی. این مفهوم کاریزما در رهبری تجاری با بحث شومپتتری «پاسخ‌های خلاقانه» در کارآفرینی سنخیت دارد. [...] استدلال ویرکه کاریزما با رشد بوروکراسی ضعیف می‌شود عین احتجاج شومپتتری است درباره افول کارکرد کارآفرینی در سرمایه‌داری مدرن. [...] بنابراین [مطالعات جدید رهبری در مدیریت بر «کارگزاران تغییر» و شکل‌دهندگان فرهنگ سازمانی تمرکز کرده‌اند (اینگرام، ۱۳۸۹: ۳۶۰).

به‌رغم تلاش‌های نویسندگان چپ‌گرا که بعضاً به انتشار دیدگاه‌های پسینی افشاگرانه مبادرت می‌کنند (ن.ک: پرایس، ۱۴۰۲)، مواجهه سلبی و ناتوانی در ارائه چارچوب‌های ایجابی، چنین مطالعاتی را دچار نوعی بن‌بست سیاستی کرده است. فی‌المثل، مفاهیم دستگاه‌های ایدئولوژیک دولت، هژمونی دولت‌ها در جوامع سرمایه‌داری، انتقاد از صنعت فرهنگ، رمزگشایی از تبلیغات بازرگانی، آشنایی‌زدایی از محتوای محصولات فرهنگی، بازخوانی نشانه‌شناسانه کنش‌های کمپانی‌های چندملیتی ذیل گفتار مسئولیت‌شرکتی، برجسته‌سازی مقاومت از طریق سبک، ضروری دانستن سواد رسانه‌ای و... عمده‌ترین چارچوب‌های انتقادی در زمینه مطالعه ساختارها و دستگاه‌های فرهنگی هستند.

بدین ترتیب، شکاف‌های عمیقی میان جامعه‌شناسی سازمان و مطالعه بنگاه در اقتصاد و مدیریت وجود دارد. بنیاد دیدگاه‌های اقتصادپایه بر مؤلفه‌های اصالت نفع، شناسایی ذی‌نفعان و رفع تعارض منافع استوار شده و صورتی تقلیل‌یافته از شناسایی کارکردها، مطالعه ذی‌نقشان و بررسی تضادهای اقتصادی - اجتماعی را پیگیری می‌کند. محصول ناگزیر این وضعیت نیز سوق‌یابی رویکردهای مدیریتی به سمت نوعی ارزیابی منفی نسبت به بوروکراسی و سازمان‌های دولتی و تلاش در راستای نفی تصدی‌گری دولت بوده است.

عمده پژوهش‌هایی که امروزه در بحث ساختارهای سازمانی انجام می‌شوند در چارچوب علم مدیریت بوده و ساختارها را بر اساس شاخص‌های تمرکز، پیچیدگی و رسمیت به دودسته مکانیکی و ارگانیکی تقسیم می‌کنند. در این چارچوب ساختار ارگانیکی، وضع مطلوبی است که بر مبنای کارکردهای چهارگانه پاسخگویی، شایسته‌گزینی، انعطاف‌پذیری و سرعت عمل، سنجیده می‌شود و مهم‌ترین هدف آن تأمین چابکی سازمان است. این دسته‌بندی با تقسیم جوامع به دو دسته مکانیکی و ارگانیکی - توسط دورکیم - بی‌ارتباط نبوده و احتمالاً دیدگاه مذکور را از جامعه به سازمان تعمیم داده است.

بنابراین، اگر دیدگاه دورکیم درباره انواع جامعه به ساختارهای اداری و دیوانی تسری یابد می‌توان از انواع ساختارهای اداری مکانیکی و ارگانیکی نام برد. چراکه دورکیم درباره ساختارها، کارکردها و رابطه‌شان با نیازهای جامعه، تحلیل‌های گوناگونی را - بر حسب کارکردگرایی ساختاری - مطرح کرده است (ریترز، ۱۳۸۶: ۱۲۲). بر این مبنای، مجموعه‌ای از ساختارهای مکانیکی که بر اساس وظایف و تخصص‌های نسبتاً مشابه در کنار یکدیگر فعالیت کنند سبب شکل‌گیری کارآمدی پایین، اتلاف منابع و امکانات، رقابت برای تسلط بر یکدیگر، کمبود خلاقیت و نوآوری، کُندی در هماهنگی با تحولات فرهنگی - اجتماعی، ضعف در تخصص‌گرایی، ناتوانی در ایجاد سلسله‌مراتب و قشربندی اداری مهارت‌محور و محدودیت مسیر پیشرفت فردی کارکنان می‌شوند. در چنین شرایطی، ادغام این ساختارها به‌منظور برقراری نوعی ساختار ارگانیکی، راهبردی تحول‌گرایانه و تکاملی خواهد بود. مؤلفه‌های محوری این ساختار جدید می‌بایست تأمین‌کننده ویژگی‌های زیر باشد:

مروری بر تاریخچه پیدایش، رویکردهای سیاستی و [...] ۱

جدول ۲. چارچوب تبدیل چند ساختار مکانیکی به یک ساختار ارگانیک

ردیف	ویژگی	محور
۱	استوارسازی روابط میان زیرمجموعه‌های سازمان جدید بر پایه فرآیند تقسیم کار تخصصی و جایگزینی آن با توزیع قلمروهای عملکردی مبتنی بر قدرت چانه‌زنی سازمان‌های غیرتخصصی؛ چراکه انسجام یک سازمان ارگانیکی توسط وابستگی متقابل تخصص‌های متنوع تأمین می‌شود.	منطق همستگی میان زیرمجموعه‌های سازمان
۲	تمهید ارتباط حقوقی و اداری مناسب با فرد یا ساختار بالادستی تعیین‌کننده اهداف و سیاست‌های کلی و کلان به گونه‌ای که روابط و مسئولیت‌ها به‌طور شفاف قابل درک و ارزیابی باشد.	وضعیت حقوقی- اداری و تعیین مسئولیت‌ها
۳	بسترسازی برای دستیابی به اهداف و وظایف سازمانی از طریق درک پیچیدگی‌های اجتماعی، روزآمدسازی سیاست‌های فرهنگی و ارتقای بهره‌مندی از ابزارهای ارتباطی و فناورانه؛ چراکه هر ساختاری برای تحقق اهداف و وظایفش به روش‌هایی برای ایجاد پیوند با محیط و فضای اجتماعی خود نیازمند است.	ساز و کار هماهنگی با تغییرات اجتماعی- فرهنگی و تحولات فناوری
۴	برقراری توازن میان تخصص‌ها و مهارت‌های مورد نیاز سازمان به نحوی که هیچ‌یک از آن‌ها مورد طرد یا بی‌مهری واقع نشده و مأموریت‌های سازمان معطل نشود؛ چراکه اگر صاحبان مهارت‌های گوناگون برای تولید خدمات و تأمین نیازهای گروه‌های مختلف مخاطبان/ مشتریان/ مراجعان کوشش نکنند، پیدایش سازمانی تخصص‌گرا ممکن نمی‌شود؛ به عبارت دیگر، «تخصیص و یکپارچگی، دو فراگرد بنیادی‌اند که برای حالت توازن نظام‌ها [و ساختارها] ضروری‌اند» (ریترز، ۱۳۸۶: ۱۳۳).	کیفیت بهره‌مندی از تخصص‌ها و مهارت‌های مرتبط
۵	تثبیت مجموعه‌ای از باورهای ارزشی و هنجارهای رفتاری در میان کارکنان که انگیزه‌بخش، امیدآفرین و تسهیل‌گر فعالیت‌های سازمانی باشد.	ایجاد انگیزه و تقویت روحیه کارکنان
۶	زمینه‌سازی برای برانگیختن مشارکت مخاطبان و نظارت بر فعالیت‌های داوطلبانه مردمی و ساماندهی آن‌ها.	ساماندهی مشارکت‌های مردمی

روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش مورد استفاده توصیفی- تحلیلی^۱ است. از این روش برای تجزیه و تحلیل داده‌های تاریخی مرتبط با پیدایش ساختارهای قرآنی و همچنین به‌منظور شناسایی الگوهای فعالیت و روابط موجود میان آن‌ها استفاده می‌شود؛ بنابراین، در پژوهش اخیر ابتدا ساختارهای قرآنی کشور معرفی و سپس تاریخچه پیدایش

1. Descriptive - Analytic

و کیفیت توزیع مسئولیت‌ها در حوزه قرآن به‌طور اجمالی مرور شده است. در گام دوم ارائه تحلیلی روشن از ماهیت سیاست فرهنگی ساختارهای قرآنی کشور در دستور کار است. خروجی این دو مرحله روایتی منسجم از آنچه در گذشته حادث شده و محملی برای ردیابی روندهای منتهی به شرایط کنونی در اختیار محقق قرار می‌دهد. در گام سوم، توصیف وضعیت کنونی ساختارهای موجود - شامل: شورای هماهنگ‌کننده، دستور کار ساماندهی فعالیت‌های مردمی، سازوکار حمایت‌های مالی - موردنظر قرار گرفته است. در نهایت، از خلال شناسایی مؤلفه‌های عملکردی ساختارهای مزبور کوشش می‌شود پیشنهادهایی پیرامون اصلاح ساختارهای قرآنی کشور عرضه بشود. بدین ترتیب در این پژوهش، ساختارهای قرآنی کشور و فعالیت‌های آن‌ها با هدف پاسخگویی به پرسش‌های زیر ارزیابی می‌شود:

● ساختارهای قرآنی کشور چه رویکردهایی را در سیاست فرهنگی خود اتخاذ کرده‌اند؟

● وضع مؤلفه‌های عملکردی سازمان‌های قرآنی کشور چگونه است؟
● به‌منظور تحول ساختارهای قرآنی چه ساختار نهادی و سیاست‌های فرهنگی پیشنهاد می‌شود؟

یافته‌های پژوهش

الف) مروری بر تاریخچه پیدایش و توزیع مسئولیت‌ها در حوزه قرآن
مهم‌ترین استدلال برای پیگیری ایده اصلاح نهادهای قرآنی، وجود موازی‌کاری، ناکارآمدی و کم‌بودن تجلیات فعالیت‌های آن‌ها در فضای جامعه و فرهنگ عمومی است. برای پرهیز از کلی‌گویی و ایجاد رویه‌ای منطقی و دفاع‌پذیر جهت طرح ایده‌های تحولی در حوزه سازمان‌ها و نهادهای فوق‌الذکر، مروری بر فرآیند شکل‌گیری و توزیع مسئولیت‌های قرآنی در ساختارهای فرهنگی گوناگون ضرورت دارد.

۱. سازمان دارالقرآن کریم

سازمان تبلیغات اسلامی از بدو تأسیس در سال ۱۳۶۰ به جهت نشر فرهنگ قرآنی بخشی تحت عنوان «دارالقرآن‌الکریم» را تأسیس نمود و به‌تبع آن کانون‌های قرآن را در دفاتر استانی خود راه‌اندازی کرد. بعدها این بخش به «اداره کل» تغییر یافته و پس از سال ۱۳۸۱ با ارتقاء ساختار تشکیلاتی به «سازمان دارالقرآن‌الکریم» تبدیل گردید.

این سازمان هم‌اکنون گسترده‌ترین شبکه تشکیلات قرآنی کشور را داراست^۱. انتصاب رئیس و اعضای هیئت امنای دارالقرآن‌الکریم توسط رئیس سازمان تبلیغات - که خود او نیز منصوب ولی فقیه است - دیگر ویژگی سازمان است. ساختار هیئت امنایی دارالقرآن‌الکریم امکان بالقوه بهره‌مندی از متخصصان حوزه‌های مختلف فعالیت قرآنی و دیدگاه‌های متنوع در این زمینه را مهیا می‌سازد. همچنین، پیش‌دستانی‌های قرآنی این سازمان یکی از زمینه‌هایی است که می‌تواند به پیوند آموزش قرآن و فرهنگ عمومی کمک کند.

مطابق اساسنامه سازمان دارالقرآن‌الکریم (ماده ۶) تأکید بر «توزیع و تسهیم متناسب امکانات و اعتبارات قرآنی» بر اساس «آمایش سرزمینی و با اولویت‌بخشی به مناطق محروم و دورافتاده» یکی از وظایف این سازمان است (بند سوم). فرض این بند، «توزیع نامتناسب امکانات قرآنی» و نیز «نقش یکسان مناطق مختلف کشور در ترویج مسائل فرهنگی» است. همچنین مواردی مانند بندهای پنجم، ششم، چهاردهم و پانزدهم وظایف سازمان که به ترتیب بر «رویکرد تربیت قرآنی و اثربخشی آن در فرهنگ عمومی و زندگی فردی و اجتماعی»، «ریشه‌کنی بی‌سوادی قرآنی در سطح کشور»، «برگزاری محافل، مراسم، جشنواره‌ها، همایش‌ها، مسابقات، نمایشگاه‌ها» و «تولید و نشر آثار و محصولات قرآنی اعم از مکتوبات، نشریات، نرم‌افزارها و آثار هنری» تأکید دارد، نشان‌دهنده رویکرد ترویجی سازمان دارالقرآن‌الکریم است. بند نهم وظایف نیز بر ایده هدایت، نظارت و ساماندهی تشکل‌ها و جلسات قرآنی مردمی از طریق صدور مجوزهای لازم تکیه دارد. این تأکید در شرایطی پیگیری می‌شود که این سازمان فاقد ابزارهای (تشویقی) لازم و مشروعیت (سیاسی) کافی برای تحقق آن است. درنهایت، بند دهم مهم‌ترین بخش و موجه‌ترین حوزه عملکردی سازمان دارالقرآن‌الکریم است که شامل صدور مجوزهای قانونی و نظارت جامع، تخصصی و همه‌جانبه بر چاپ و نشر قرآن‌کریم (از سال ۱۳۶۲ تاکنون) می‌باشد^۲.

۲. سازمان اوقاف و امور خیریه

رئیس سازمان اوقاف و امور خیریه با پیشنهاد وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی از طرف ولی فقیه تعیین می‌شود. مهم‌ترین نهادهای وابسته به این سازمان که در حوزه‌های مرتبط با قرآن‌کریم فعالیت می‌کنند، عبارت‌اند از:

۱. بخش «تاریخچه تأسیس سازمان دارالقرآن‌الکریم»، پایگاه اطلاع‌رسانی تلاوت.

۲. پیشین: بخش «وظایف».

- دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم؛ دانشکده‌های علوم قرآنی در سال ۱۳۶۸ در تهران و از سال ۱۳۷۳ در ۱۶ شهر دیگر تأسیس شده‌اند. این دانشکده‌ها در سال ۱۳۸۷ به دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم تبدیل شدند^۱.

- شرکت چاپ و انتشارات اسوه؛ این شرکت به‌عنوان بزرگ‌ترین چاپخانه قرآن کریم در خاورمیانه برای چاپ کتب دینی- مذهبی و قرآن در سال ۱۳۷۰ با سرمایه موقوفات کشور تأسیس شده است.

- مرکز ترجمه قرآن مجید به زبان‌های خارجی؛ این مرکز در سال ۱۳۷۳ به‌وسیله سازمان اوقاف و امور خیریه و با همکاری وزارت فرهنگ و ارشاد تأسیس گردید.

- مسابقات بین‌المللی قرآن تهران؛ اگرچه اطلاعات دقیقی از شرح وظایف سازمان اوقاف در عرصه قرآنی وجود ندارد اما از سال ۱۳۶۰ مسابقات قرآن در سطح ملی و بین‌المللی با مسئولیت این سازمان برگزار شده است^۲.

- ستاد عالی هماهنگی مسابقات قرآنی کشور؛ این ستاد به‌منظور سیاست‌گذاری، نظارت، ارزشیابی مستمر و تصویب استانداردهای برگزاری مسابقات قرآنی ملی و بین‌المللی در سال ۱۳۷۸ در سازمان اوقاف تشکیل شد^۳. بررسی درخواست دستگاه‌های متقاضی برگزاری مسابقات قرآنی داخلی و تعیین ضوابط اعزام نمایندگان قرآنی کشور (اعم از داور، قاری، حافظ) به مسابقات قرآنی سایر کشورها از وظایف این ستاد است^۴. درنهایت، پرداخت کمک‌هزینه تحصیلات دانشگاهی به حافظان و قاریان ممتاز کشوری از دیگر وظایف سازمان اوقاف است^۵.

۳. شورای عالی قرآن

این شورا با هدف تأمین پشتوانه تخصصی و کارشناسی برنامه‌های قرآنی رادیو- تلویزیون در میانه سال ۱۳۷۰ با حکم رهبر انقلاب تأسیس شد و در گام نخست، سیاست‌های کلی جهت نظم‌دهی پخش برنامه‌های قرآنی و تولید آثار استاندارد و فاخر را تصویب

۱. اساسنامه آن در جلسه ۸۰۳ مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۱۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید.

۲. نگاهی به ۳۱ دوره مسابقات بین‌المللی قرآن جمهوری اسلامی ایران، مورخ: ۱۳۹۴/۲/۲۳، کدخبری: ۳۲۹۷۴۴۴، خبرگزاری بین‌المللی قرآن.

۳. گذر و نقدی بر چهل‌مین دوره از مسابقات سراسری قرآن، مورخ: ۱۳۹۶/۷/۱۸، کدخبری: ۸۲۶۹۰۹۳۲، خبرگزاری جمهوری اسلامی.

۴. تصویب آیین‌نامه ستاد عالی هماهنگی مسابقات قرآنی کشور، مورخ: ۱۳۹۷/۴/۱۳، کدخبری: ۳۷۲۷۸۱۰، خبرگزاری بین‌المللی قرآن.

۵. بخش «ضوابط شمول کمک‌هزینه تحصیلی دانشگاهی به قاریان و حافظان کل قرآن کریم ممتاز کشور»، پایگاه اطلاع‌رسانی مسابقات قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران.

کرد. به‌رغم وظایف اولیه، وابستگی شورای عالی قرآن به دفتر رهبری و وجود اختلاف میان سیاست‌گذاران حوزه قرآن زمینه مشارکت این شورا در سایر فعالیت‌های قرآنی را فراهم کرد. گروه هدف این شورا فعالان قرآنی برجسته و به عبارتی نخبگان قرآنی هستند و جایگاه ظهور و بروز تلاش‌های آنان شبکه‌های متعدد صداوسیما - از جمله ظرفیت عظیم دو شبکه تلویزیونی^۱ و رادیویی^۲ مستقل قرآنی - است. به‌عبارت‌دیگر، فعالیت‌های ترویجی قرآن در سطح کلان و فاخر بر عهده شورای مزبور بوده و برگزاری: دیدار سالانه قرآنیان با رهبر معظم انقلاب، محافل جزءخوانی ماه مبارک رمضان و... را نیز عهده‌دار می‌باشد.

۴. کمیته اعزام و دعوت از قاریان قرآن کریم

سال ۱۳۷۰، متعاقب فرمان رهبر انقلاب به‌منظور ساماندهی امور مربوط به اعزام اساتید و قاریان ایرانی به خارج از کشور جهت اجرای برنامه‌های تبلیغی و حضور در مسابقات بین‌المللی، همچنین دعوت از اساتید و قاریان خارجی به ایران، کمیته‌ای تشکیل شد^۳. وظیفه سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی در این کمیته عبارتست از: ۱. توجیه رایزنان فرهنگی جمهوری اسلامی در کشورهای مختلف برای برگزاری برنامه‌های قرآنی، دریافت نیازها و دعوت‌ها و اعزام گروه‌های منتخب، ۲. انجام امور اجرایی و هزینه‌ای مربوط به اعزام‌های تبلیغی، پس از معرفی افراد توسط کمیته. وظیفه سازمان اوقاف در این کمیته نیز عبارت است از: ۱. انجام امورات مرتبط با اعزام قاریان و حافظان به مسابقات جهانی، ۲. پیگیری فعالیت‌های ناظر به ترتیب‌دادن دوره‌های آموزش و ارزیابی قاریان و حافظان با هدف انتخاب نمایندگان ایران و ایجاد آمادگی برای شرکت‌کنندگان در مسابقات بین‌المللی، ۳. برپایی اقدامات مربوط به برگزاری آزمون حج تمتع و برگزاری جلسات توجیهی برای اعضای کاروان قرآنی اعزامی، ۴. پیشنهاد اسامی اساتید و داوران مدعو برای حضور تبلیغی در ایران و یا داوری در مسابقات برون‌مرزی^۴.

۵. مرکز طبع و نشر قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران

این مرکز در دهه هفتاد به فرمان رهبر انقلاب و به‌منظور تهیه «مصحف جمهوری

۱. شبکه قرآن و معارف‌سیما در سال ۱۳۷۹ افتتاح گردید.

۲. رادیو قرآن در مورخ ۱۳۶۲/۱۲/۲۲ و زیرمجموعه‌اش رادیو تلاوت در سال ۱۳۹۱ آغاز به کار کردند.

۳. بخش «معرفی-تاریخ تأسیس»، پایگاه اطلاع‌رسانی کمیته اعزام و دعوت از قاریان.

۴. پیشین: بخش «معرفی-اهداف و وظایف».

اسلامی ایران» تأسیس شد و غایت فعالیتش را سامان‌دهی وضعیت کتابت قرآن کریم در کشور و همسان‌سازی رسم‌الخط‌های قرآنی اعلام کرد^۱. مرکز مذکور با هدف‌گذاری «احیاء نهضت قرآن‌نویسی» در سال ۱۳۹۰ اقدام به تأسیس «دارالکتابه» کرد^۲.

۶. معاونت قرآن و عترت و وزارت فرهنگ

وزارت فرهنگ با برگزاری اولین نمایشگاه قرآن کریم در سال ۱۳۷۲ وارد عرصه فعالیت‌های قرآنی شد. تأسیس و راه‌اندازی مرکز توسعه و ترویج فعالیت‌های قرآنی در سال ۱۳۸۰ و استقلال آن از مجموعه معاونت فرهنگی در سال ۱۳۸۳ واقع شد. برگزاری نمایشگاه‌های بین‌المللی قرآن کریم، توجه به فرهنگ قرآنی و نیز حمایت از تأسیس مؤسسات و تشکلهای قرآن و عترت از اقدامات این مرکز بود که رئیس آن قائم‌مقام وزیر به‌شمار می‌رفت. این مرکز در سال ۱۳۹۱، به معاونت قرآن و عترت ارتقاء یافت^۳. مهم‌ترین ابزارهای مشروعیت‌بخشی به اعمال مدیریت این معاونت به مواردی همچون: راه‌اندازی و حمایت از صندوق اصحاب قرآن و حل مشکل بیمه ایشان، تکریم و بزرگداشت مجامع قرآنی و خادمان قرآن و راه‌اندازی سامانه جامع خدمات قرآنی خلاصه می‌شود. درنهایت، یکی از مهم‌ترین سیاست‌های معاونت قرآن و عترت در دولت اعتدال «به‌کارگیری همه سلیقه‌ها و پرهیز از سیاسی شدن فعالیت‌های قرآنی» بود که با تغییر دولت مذکور عبارت مربوطه از بخش وظایف معاونت مربوطه حذف شده است^۴.

۷. فرهنگسرای قرآن

اگرچه برخی منابع از افتتاح فرهنگسرای قرآن در سال ۱۳۷۹ خبر می‌دهند، اما این مجموعه در سال ۱۳۸۱ فعالیت دائمی خود را آغاز کرد. این فرهنگسرا با توجه ضرورت توجه دادن شهروندان به ارزش‌ها و دستورالعمل‌های قرآنی در زندگی شهری، پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی - اجتماعی، تقویت کانون‌های ترویج قرآن در بافت شهری، برپایی فعالیت‌های تخصصی قرآنی ادبی - هنری و حمایت از هنرمندان در جهت خلق آثار هنری قرآنی و نیز آشنایی گروه‌های مختلف جامعه با فرهنگ قرآنی ایجاد شده است^۵. علیرغم

۱. بخش «آشنایی با مرکز»، وبسایت مصحف.

۲. بخش «درباره ما»، وبسایت دارالکتابه.

۳. محمدی؛ حمید (گفتگو). نگاهی به فعالیت‌های قرآنی ارشاد: فعالیت‌ها و چشم‌انداز معاونت قرآن و عترت و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، مجله پاسدار اسلام، شماره ۳۷۵، مورخ ۱۳۹۱/۱۲/۱.

۴. بخش «شرح وظایف معاونت قرآن و عترت»، پایگاه اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۵. فرهنگسرای قرآن، ویکی‌پدیا.

۶. «معرفی فرهنگسرای قرآن»، پایگاه اطلاع‌رسانی سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران.

این فرهنگسرا، ۳۵۴ خانه قرآن و عترت و ۱۱ دارالقرآن در پایتخت مشغول به فعالیت‌اند.

۸. اتحادیه مؤسسات و تشکل‌های قرآن و عترت

سال ۱۳۸۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی با دعوت از مسئولان تعدادی از تشکل‌های قرآنی مردمی برجسته و فعال در استان‌های مختلف کشور جلساتی را برای بررسی مشکلات فعالیت‌های قرآنی مردمی و ارائه راهکارهای رفع آن تشکیل داد. در این جلسات پیش‌نویس اساسنامه «اتحادیه تشکل‌های قرآن و عترت کشور» تدوین شد. همچنین به منظور رفع مشکل قانونی ثبت این اتحادیه، ماده واحده اصلاحی ضوابط تأسیس و نظارت بر مراکز فرهنگی تدوین و به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید. از مهم‌ترین اهداف و کارکردهای این اتحادیه که در سال ۱۳۸۲ زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تأسیس شد، ایجاد شبکه ارتباطی نظام‌مند و منسجم بین مراکز غیردولتی قرآنی برای هم‌افزایی با یکدیگر و همچنین تعامل با بخش‌های دولتی و جلب حمایت‌های آن‌ها از فعالیت‌های قرآنی مردمی است. همچنین از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۸۸ سازمان تبلیغات اسلامی نیز با تشکیل «اتحادیه مؤسسات قرآنی مردمی» گام دیگری برای هماهنگی نهادهای قرآنی مردمی برداشت. بر این اساس، هدف از ایجاد اتحادیه‌های مزبور کاهش تصدی‌گری دولتی، تسهیل حمایت از مؤسسات و برنامه‌های قرآنی مردمی و کاستن از حجم مراجعات به دستگاه‌های اداری قلمداد شد.^۱ در عین حال، وزارت ارشاد و سازمان تبلیغات در رقابت با یکدیگر اهداف هم‌زمانی را تعقیب می‌کردند: ۱. ایجاد سازوکار شناسایی و اعطای مجوز به منظور تثبیت موقعیت خود، ۲. ارائه تسهیلات و کمک به منظور مشروعیت‌بخشی به مجوزهای خود. در نهایت، چالش‌های فعالیت هم‌زمان اتحادیه‌های مذکور سبب شد شورای توسعه فرهنگ قرآنی مصوبه‌ای مبنی بر ادغام این دو اتحادیه و تشکیل «اتحادیه مؤسسات و تشکل‌های قرآن و عترت» صادر نماید.

۹. خبرگزاری بین‌المللی قرآن کریم

نخستین و بزرگ‌ترین خبرگزاری تخصصی قرآن کریم در جهان اسلام با عنوان خبرگزاری قرآنی ایران در سال ۱۳۸۲ کار خود را آغاز کرد. با توجه به فعالیت بین‌المللی این رسانه قرآنی، سال ۱۳۹۱ نام این مجموعه به «خبرگزاری بین‌المللی قرآن» (ایکنا^۲) تغییر یافت. این خبرگزاری ذیل جهاد دانشگاهی (که خود وابسته به شورای عالی انقلاب فرهنگی است) فعالیت می‌کند و رئیس آن با حکم رئیس جهاد دانشگاهی

۱. ن.ک: درخواست مؤسسات و تشکل‌های قرآنی؛ تکلیف مؤسسات قرآنی را مشخص کنید، مورخ: ۱۳۹۸/۱۰/۸، کد خبری: ۸۳۶۱۰۵۱۷، خبرگزاری جمهوری اسلامی.

منصوب می‌شود.

۱۰. موزه ملی قرآن کریم

ساختمانی که احداث آن به پیش از انقلاب اسلامی بازمی‌گردد و در کنار کاخ مرمر و ساختمان مجلس خبرگان قرار دارد، پس از سال‌ها بلا تکلیفی در سال ۱۳۸۴ به موزه ملی قرآن کریم تبدیل شد.^۱ در این موزه، نسخ خطی قرآن، کتب ادعیه و دیگر آثار منشعب از علوم قرآنی نگهداری می‌شود. این موزه از زمان تأسیس به صورت هیئت‌امنایی اداره و حکم ریاست آن توسط رئیس‌جمهور صادر می‌شد، اما از سال ۱۳۸۸ مسئول آن توسط رئیس سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی منصوب شد؛ رویه‌ای که پس از تبدیل سازمان مذکور به وزارت میراث فرهنگی نیز تداوم یافت.^۲ از جمله چالش‌های این موزه می‌توان به کم‌انگیزی مسئولان وزارت میراث فرهنگی، ناتوانی در گردآوری آثار نفیس، موانع حفاظتی برای بازدید عموم و همچنین مشکلات حفظ و نگهداری از گنجینه‌های موجود اشاره کرد.^۳

۱۱. شورای توسعه فرهنگ قرآنی شورای عالی انقلاب فرهنگی

خروجی بررسی پیشنهادها مطرح شده در پیشینه، پذیرش ایده «تشکیل شورای توسعه فرهنگ قرآنی» بود؛ زیرا به نظر می‌رسید استقرار این شورای تازه تأسیس ذیل شورای عالی انقلاب فرهنگی، تأمین‌کننده جایگاه آن است؛ شورایی که دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی و وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس و نایب‌رئیس آن شدند. لذا در سال ۱۳۸۸ و با تصویب منشور توسعه فرهنگ قرآنی در شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای تخصصی پیش‌گفته تأسیس و آیین‌نامه آن مصوب گردید. بر اساس ماده (۳) منشور توسعه فرهنگ قرآنی (جلسه ۶۴۳ شورای عالی، مورخ ۱۳۸۸/۲/۲۲) هدف از تشکیل این شورا، اجرایی‌سازی اهداف، سیاست‌ها و راهبردهای منشور و تحقق عزم ملی برای توسعه تمسک و اعتصام به قرآن کریم در همه عرصه‌هاست. البته برخلاف پیشنهاد اولیه، دبیر شورای عالی انقلاب فرهنگی، ریاست شورای

۱. این خبرگزاری در حال حاضر به تولید و انعکاس اخبار قرآنی به ۱۹ زبان زنده دنیا می‌پردازد و در ۳۰ استان کشور شعبه دارد (خبرگزاری بین‌المللی قرآن در یک نگاه).

۲. بخش «درباره ما - پیشینه»، پایگاه اطلاع‌رسانی موزه ملی قرآن کریم.

۳. پیشین.

۴. قصه پرغصه موزه ملی قرآن تمامی ندارد؛ از درهای بسته تا انتظار برای بازدید مجازی، مورخ: ۱۳۹۹/۷/۵، کدخبری: ۳۹۲۴۷۷۹، خبرگزاری بین‌المللی قرآن.

۵. شورای توسعه فرهنگ قرآنی در انتظار تحول، مورخ: ۱۳۹۷/۱۰/۱۵، کدخبری: ۱۹۱۵۲۷۴، خبرگزاری تسنیم.

توسعه فرهنگ قرآنی را عهده‌دار شده است نه رئیس‌جمهور. همچنین، دو ایده تحقق فرهنگ قرآنی در نظام مدیریت، تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی کشور و نیز تلاش برای حاکم کردن اصول و مبانی قرآنی در برنامه‌های توسعه بلندمدت و میان‌مدت کشور از ویژگی‌های اختصاصی رویکرد شورای توسعه فرهنگ قرآنی بوده و در وظایف سایر دستگاه‌ها و نهادهای قرآنی بی‌سابقه است. سرانجام، مسئله ضمانت اجرا یکی از چالش‌های عمومی مجموعه‌های شورایی است، مسئله‌ای که ضمانت اجرای مصوبات را با بحث تأمین مالی آن‌ها پیوند داده و شورای توسعه فرهنگ قرآنی را به سمت و سوی ایجاد یک نهاد مالی سوق داده است.^۱

- صندوق مشارکت توسعه فرهنگ قرآنی؛ تشکیل این صندوق زیر نظر شورای تخصصی توسعه فرهنگ قرآنی در مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۹ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید.

ب) ماهیت سیاست فرهنگی ساختارهای قرآنی کشور

۱. اگرچه سازمان دارالقرآن‌الکریم بر آموزش سطح‌بندی‌شده (کلاسیک) امور قرآنی در پراکندگی جغرافیایی وسیع تأکید داشته و توفیقاتی کسب کرده است، اما شیوه فعلی آموزش این سازمان از کفایت لازم برای فعالیتهای ترویجی برخوردار نیست چراکه: اولاً دو ایده متفاوت درباره نحوه اداره جلسات قرآنی وجود دارد: ۱. آموزش کاملاً تخصصی و سطح‌بندی‌شده که طی آن، داوطلب باید در کنار افراد هم‌سطح خود تعلیم ببیند و سختی آموزش تخصصی را به‌منظور قدم گذاشتن به دنیای حرفه‌ای پیگیری کند. ۲. آموزش نسبتاً تخصصی و سطح‌بندی‌شده که طی آن، داوطلب می‌تواند در کنار بستگان و دوستان غیر هم‌سطح خود آموزش ببیند و تجربه یک فضای نیمه‌آموزشی و نیمه‌دوستانه را به‌جهت برخورداری از تربیت و اخلاق قرآنی تجربه کند. بدیهی است ایده نخست برخلاف روش‌های مرسوم در جلسات اساتید برجسته نظیر ابراهیم پورفرزب (مولایی)، سیدمحسن خدام‌حسینی، علی اربابی و... بوده و همواره انتقادهایی نسبت به آموزش‌های سطح‌بندی‌شده وجود داشته است.

ثانیاً امروزه با توجه به پوشش جغرافیایی وسیعی که در دهه اول انقلاب رخ داده است، صرف تأکید بر توسعه کمی و پراکندگی جغرافیایی هرچه بیشتر فعالیتهای فرهنگی نمی‌تواند مهم‌ترین اولویت باشد بلکه اکنون سیاست حضور مستقیم و ارتباط فیزیکی با ساکنان مناطق محروم به سطح مناسبی رسیده است و توسعه بیشتر آن بدون

تمرکز بر مقوله معروف‌سازی^۱ بازده لازم را نخواهد داشت. چراکه رویکرد گسترش پراکندگی جغرافیایی فعالیت‌های قرآنی نسبت به خط سیر انتشار ارزش‌های فرهنگی بی‌توجه است؛ خط سیری که با افزایش تحرک جغرافیایی جمعیت، فزونی تحصیلات دانشگاهی، گسترش رسانه‌های عمومی، فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی و... به کلی دگرگون شده است.^۲

۲. برخلاف سازمان تبلیغات اسلامی که عمدتاً در سطوح عمومی- ترویجی به فعالیت‌های قرآنی می‌پردازد، سازمان اوقاف و امور خیریه با وجود دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم و نیز ترجمه قرآن به زبان‌های خارجی از ظرفیت لازم برای پیشرو بودن در حوزه‌های اندیشه‌ای و نخبگانی برخوردار است. همچنین، به واسطه برگزاری مسابقات قرآنی به نوعی مسئول کشف استعدادها و قرآنی در سطوح مختلف به‌شمار می‌رود. با وجود چنین ظرفیت‌هایی اولاً نشانه‌های روشنی برای تولید محتوای پژوهشی راهگشا و مورد اقبال جامعه در این دانشگاه به چشم نمی‌خورد. ثانیاً برگزاری مسابقات قرآنی در سطوح مختلف نیز با گلیه‌های متسابقین و فقدان استانداردهای لازم برای برگزاری آبرومند و شوق‌آفرین چنین رویدادهایی همراه است. سرانجام، چاپ و انتشار قرآن کریم از مسئولیت‌های خطیر این سازمان است. در این شرایط، آنچه عملکرد سازمان اوقاف در حوزه‌های قرآنی را قابل دفاع می‌سازد، برگزاری باشکوه مسابقات بین‌المللی قرآن تهران است که این پدیده نیز در سال‌های اخیر با کاهش استقبال مردمی همراه بوده است.

۳. فعالیت‌های شورای عالی قرآن نشان می‌دهد غلبه معیارهای فنی و استانداردهای تعیین شده این شورا بر تلاوت‌های قاریان ایرانی موجب اجرای تلاوت‌های بی‌روح، غیرجذاب و فاقد خلاقیت در صداوسیما شده و این شورا در تأمین نغمه‌های الهی فاخر نیز توفیق چندانی نداشته است.

۴. فعالیت‌های قرآنی ایران در ارتباط با سایر کشورها در چارچوب وظایف کمیته اعزام و دعوت از قاریان قرآن کریم قابل تعریف است. برگزاری جلسات باشکوه شبی با قرآن در شهرهای مختلف ایران- با حضور قاریان سرشناس مصری- که در دهه ۱۳۷۰ مهم‌ترین فعالیت و جریان فرهنگ قرآنی کشور به‌شمار می‌رفت، در حوزه

۱. مقصود از تبلیغات، «معروف‌سازی و شناسایی موضوع و جلب مخاطبان به انتخاب، خرید و یا تبعیت است» (رهبریا و مهریزی‌ثانی، ۱۳۸۷: ۸۷).

۲. کمالینکه تأثیرات ظهور چهره‌های برجسته قرآنی مانند جواد فروغی، سیدمحمدحسین طباطبایی، شهریار پرهیزکار و... نشان می‌دهد چگونه یک پدیده چشمگیر و استثنایی می‌تواند فرهنگ خاصی را در جامعه گسترش دهد.

اختیارات این کمیته قلمداد می‌شود.

۵. مرکز طبع و نشر قرآن کریم با فعالیت‌های عمومی - ترویجی و هنری - نخبگانی پیوند داشته و علاوه بر مسئله رسم‌الخط که با آموزش همگانی قرآن ارتباط مستقیمی دارد، در زمینه کتابت می‌تواند میراث تمدنی مغفول‌مانده‌ای از خوشنویسان و کاتبان ایرانی را بازآفرینی نماید (ن.ک: شاهینی و نوده‌فراهانی، ۱۳۹۶).

۶. همان‌طور که مهم‌ترین اقدام وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در حوزه‌های مختلف شامل اعطای مجوز به مؤسسات/تولیدات و سپس برگزاری نمایشگاه/جشنواره به‌منظور عرضه یک‌باره دستاوردها و محصولات خروجی است (ن.ک: نوده‌فراهانی، ۱۳۹۷)، معاونت قرآن و عترت نیز منطق مشابهی دارد. به‌علاوه، رویکرد وزارت ارشاد در حوزه‌های صنعت فرهنگ نیز با انتقادات جدی روبه‌روست و تنها صنایع فرهنگی نیازمند عرضه قانونی، خود را ملزم به دریافت مجوز می‌دانند در حالی که بسیاری از محصولات و فعالیت‌ها عملاً در مجاری غیررسمی جریان می‌یابند. بدین‌سان، عملکرد این وزارتخانه در مورد فعالیت‌های قرآنی چالش بیشتری دارد، زیرا منطق اقتصادی فعالیت‌های قرآنی با صنعت فرهنگ مشابه نیست و چنین فعالیت‌هایی مگر به‌واسطه وجود حمایت‌های مادی و معنوی قابل‌توجه، به سازوکارهای وزارت ارشاد تن نمی‌دهند. در این چارچوب، گزارش‌هایی وجود دارد که نشان می‌دهد افزایش برخی حمایت‌ها در سال‌های اولیه‌ی تشکیل معاونت قرآنی ارشاد سبب ثبت تعداد کثیری مؤسسه غیرفعال برای جذب برخی مساعدت‌ها شده است. غرغه‌های ضعیف، محصولات تکراری و کاهش استقبال بازدیدکنندگان از نمایشگاه قرآن در گذر زمان مهم‌ترین نتیجه چنین واقعیتی است.

اگرچه پرهیز از سیاسی شدن فعالیت‌های قرآنی بدواً غیرمعقول به نظر نمی‌رسد اما با رویکرد کلان انقلاب اسلامی و انقلابیون نسل اول - که فعالیت‌های سیاسی خود را با تفسیر قرآن پیوند داده و آن را کانون اندیشه‌ورزی برای ترسیم حکومت اسلامی کرده بودند- تفاوت بسیاری دارد. فی‌المثل، مجموعه ۱۵ جلدی «آشنایی با قرآن» از آیت‌الله مطهری، مجموعه ۶ جلدی «پرتوی از قرآن» از آیت‌الله طالقانی، کتاب‌های «طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن» و «مروری بر مبانی، روش و قواعد تفسیری [...]» در تفسیر سوره توبه» از آیت‌الله خامنه‌ای، تفسیر سوره حمد امام خمینی (ره) و تلاش‌های تفسیری آیت‌الله منتظری و آیت‌الله هاشمی رفسنجانی در سال‌های زندان در همین راستا قابل‌طرح است. در این شرایط تنها در دیدارهای سالانه قاریان قرآن با

رهبر انقلاب به قرآن به عنوان کتاب زندگی در همه حوزه‌ها و از جمله سیاست پرداخته می‌شود.

۷. ایجاد فرهنگسرای مجزا و متمرکز با کار ویژه قرآن در یک محله پراسیب شهری (خیابان قزوین) نتوانسته است به اهداف تعریف شده یعنی ترویج ارزش‌ها و دستورالعمل‌های قرآنی در زندگی و بافت شهری، پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی - اجتماعی و حمایت از خالقان آثار هنری قرآنی و... بینجامد. شاید یکی از دلایل این امر بی‌توجهی نسبت به سازوکار خلق معنا، ترویج باورها و بسط رفتارها در فضای طبقاتی زندگی شهری معاصر است؛ فضایی که در گفتمان راست‌گرا با صفات اغواگرانه فراغتی شدن، مصرفی شدن، زنانه شدن، جنسی شدن، بصری شدن، زیبایی‌شناسی شدن، عرفی شدن، امروزی شدن، فرهنگی شدن، فردی شدن، رسانه‌ای شدن، دیجیتال‌شدن و... معرفی می‌شود (ن.ک: فاضلی، ۱۳۹۴). به عبارت دیگر، مادامی که درک صحیحی درباره چرخه تولید، توزیع و مصرف ارزش‌ها و هنجارهای جمعی وجود نداشته باشد، تلاش برای مرجعیت بخشی فرهنگی به مجموعه‌ای که در کانون یکی از مراکز تجمع طردشدگان اجتماعی (از جمله معتادان متجاهر) قرار دارد، بستر ظهور حاشیه‌نشینی در متن بافت سکونتگاهی فرسوده است و با کسب و کارهای اقتصادی مردانه در روز و فضای بی‌دفاع شهری در شب شناخته می‌شود، مقدور نخواهد نبود.

۸. نهادهای مدعی ساماندهی امور قرآنی (سازمان تبلیغات اسلامی و معاونت قرآن و عترت وزارت ارشاد) هدف از تشکیل اتحادیه‌های متبوع خود را بسترسازی برای مشارکت نهادهای مردمی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و نیز کاهش تصدی‌گری دولت اعلام می‌کنند. این در حالی است که در عمل رقابت به منظور مداخله تنظیم‌گرانه در فعالیت‌های قرآنی که توسط مردم و تقریباً مجزای از حاکمیت برگزار می‌شود سبب اصالت بخشی به سازوکارهای مدرن، افزایش مؤسسات غیرفعال ثبت شده، غفلت از جلسات سنتی فعال و سرانجام ادغام دو اتحادیه شد.

۹. راه‌اندازی خبرگزاری قرآن در روزگار گسترش مطبوعات، فضای مجازی، رسانه‌های نوین و... اقدام آوانگاردی به نظر می‌رسید اما این رسانه نتوانست جایگاه خود را در راستای معنا بخشی، جهت‌دهی، جذب مخاطب و اطلاع‌رسانی حفظ کرده و متناسب با تحولات سریع ارتباطی - رسانه‌ای تحول یابد.

۱۰. در سال‌های پیش از انقلاب، ساخت بنای امروزی موزه قرآن کریم با هدف راه‌اندازی فرهنگسرا (شامل: کتابخانه، آمفی‌تئاتر، نگارخانه و...) آغاز شد و در دوره سازندگی - علیرغم وجود محدودیت‌های ناشی از محل استقرار ساختمان - صرفاً برای

جلوگیری از بلااستفاده ماندن این مجموعه به موزه تبدیل شد، درحالی که احساس ضرورت و نیاز یا برنامه مدونی برای بهره‌برداری از آن وجود نداشت.

۱۱. مطابق دیدگاه مؤسسان شورای توسعه فرهنگ قرآنی، قاعدتاً ارتباط مستقیم شورای عالی انقلاب فرهنگی با رهبر انقلاب و حوزه‌های علمیه، عضویت مدیران ارشد نظام و دستگاه‌های فرهنگی کشور در شورا و جایگاه شورا در تعامل با هیئت‌وزیران و مجلس شورای اسلامی، می‌بایست پشتوانه‌های اداری لازم برای رسمیت‌بخشی و نفوذ تصمیمات شورا در بدنه دستگاه‌ها و مجموعه فعالان قرآنی کشور را فراهم آورد. ضمن این‌که نه‌تنها تشکیلات شورای عالی، فرادستگاهی بوده و تحولات مدیریتی کشور تأثیر کمتری در آن دارد، بلکه تشکیل کمیسیون‌های تخصصی شورا در وزارتخانه‌ها ابزار اجرایی لازم را در اختیار شورا قرار داده و اهتمام و ثبات تکالیف دولت نسبت به امور قرآنی را پدید می‌آورد. این در وضعیتی است که اولاً ایده‌های شورایی اساساً با هدف ایجاد هماهنگی و همفکری تشکیل می‌شود و غالباً نسبت به فعالیت‌های خلاقانه و نوآورانه کم‌توجه است. ثانیاً بررسی عملکرد مصوبات شوراهای عالی کشور نشان می‌دهد صرف تصمیم‌گیری‌های شورایی، ضمانت لازم برای اجرای اسناد را ایجاد نمی‌کند.

جدول ۳. سنخ‌شناسی و ارزیابی سیاست‌های تبلیغی دستگاه‌های قرآنی

ردیف	دستگاه	نوع سیاست تبلیغی غالب	وضعیت کنونی	عملکرد نهایی
۱	سازمان دارالقرآن الکریم	برگزاری دوره‌های آموزشی سطح‌بندی‌شده امور قرآنی در پراکندگی جغرافیایی گسترده	- کم‌توجهی آموزش‌های فعلی به فضای دوستانه و تربیت قرآنی - ناکامی در نوآوری و معروف‌سازی	بهره‌وری پایین گسترش فعالیت‌های عمومی و ترویجی
۲	سازمان اوقاف و امور خیریه	پیشتازی در حوزه‌های اندیشه‌ای و نخبگانی و کشف استعدادها قرآنی	- فقدان نشانه‌های روشن تولید محتوای راهگشا - گلابه‌های متسابقین و ناکامی در برگزاری رویدادهای شوق‌آفرین	ناتوانی در تعمیق فعالیت‌های نخبگانی و جریان‌سازی در جهت شناسایی نیروهای مستعد
۳	شورای عالی قرآن	تعیین استانداردهای صوری و معیارهای فنی برای تولید و پخش تلاوت‌ها و نغمه‌های الهی فاخر	- ساخت آثار بی‌روح، غیرجذاب و فاقد خلاقیت و غلبه تلاوت‌ها و نغمات یکنواخت در صداوسیما	جهت‌دهی انتقادآمیز تولیدات رادیو-تلویزیونی

ردیف	دستگاه	نوع سیاست تبلیغی غالب	وضعیت کنونی	عملکرد نهایی
۴	کمیته اعزام و دعوت از قاریان	اعزام اساتید ایرانی و دعوت از خبرگان خارجی برای فعالیت‌های تبلیغی، شرکت در مسابقات و ارتقاء فعالیت‌های قرآنی	تکرار نشدن جلسات باشکوه شنبی با قرآن در شهرهای مختلف ایران در دهه ۱۳۷۰	رضایت بخش نبودن ارتباطات تبلیغی و تعاملات هنری-دانشی در دو دهه گذشته
۵	مرکز طبع و نشر قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران	حفظ، پاسداشت و ارتقاء میراث کتابت در پیشینه ایران اسلامی (فعالیت نخبگانی) - گسترش فرهنگ کتابت قرآن کریم - تأمین منظر زیبایی‌شناختی در کتابت کلام وحی (اقدام عمومی-ترویجی)	راه‌اندازی واحدهای تخصصی مانند تحقیق و پژوهش در زمینه علوم کتابت، امور هنری و فنی، آماده‌سازی رایانه‌ای، نظارت و بازبینی مصاحف - تهیه مصحف جمهوری اسلامی ایران	عدم استقبال عمومی از مصحف ملی پیگیری رویه استعلاایی همسان‌سازی رسم‌الخط‌های قرآنی ناکامی در ایده احیاء نهضت قرآن‌نویسی
۶	معاونت قرآن و عترت	اعطای مجوز و حمایت از مؤسسات، برگزاری نمایشگاه‌های سالانه، تجلیل از پیشکسوتان و... پرهیز از سیاسی شدن فعالیت‌های قرآنی	ثبت تعداد کثیری مؤسسات غیرفعال برای جذب حمایت - غرفه‌های ضعیف و محصولات تکراری و کاهش استقبال بازدیدکنندگان از نمایشگاه - دور افتادن قرآن از کانون اندیشه‌ورزی‌های اجتماعی-سیاسی	سستی در به جریان انداختن مضامین و محصولات قرآنی در عرصه‌های فکری، فرهنگی و هنری
۷	فرهنگسرای قرآن	ترویج ارزش‌های قرآنی در زندگی و بافت شهری برای کاهش آسیب‌های اجتماعی	ایجاد فضای متمرکز در محله‌ای پرآسیب و حاشیه‌ای در فضای مصرفی، فراغتی، تجملی تهران امروز	به نتیجه نرسیدن هدف گسترش رفتارهای قرآنی در روابط و محیط‌های شهری
۸	اتحادیه تشکل‌های قرآن و عترت کشور	زمینه‌سازی مشارکت نهادهای مردمی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری و نیز کاهش تصدی‌گری دولت	عدم وجود ابزار لازم برای مداخله در فعالیت‌های قرآنی مردمی و ضرورت ایجاد مشوق‌های مالی و حمایتی از مؤسسات	ناکارآمدی در تنظیم‌گری، ایجاد رقابت مخرب میان دستگاه‌های ارائه‌دهنده تسهیلات

ردیف	دستگاه	نوع سیاست تبلیغی غالب	وضعیت کنونی	عملکرد نهایی
۹	خبرگزاری بین‌المللی قرآن کریم	پر کردن خلاء ارتباطی در دوره گسترش مطبوعات، رسانه‌ها، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی	- تأکید بیش از حد بر توسعه دایره زبان‌های خارجی و افتتاح شعب استانی و بالعکس، عقب‌ماندگی از فناوری‌های ارتباطی جدید	ضعف در معنابخشی، جهت‌دهی، جذب مخاطب و اطلاع‌رسانی
۱۰	موزه ملی قرآن کریم	بهره‌برداری بهینه از یک بنای بلااستفاده و فاخر	- مکان‌یابی نامناسب، عدم احساس ضرورت، فقدان انگیزه	بی‌انگیزگی در تعریف کار ویژه مکمل سایر دستگاه‌های قرآنی
۱۱	شورای توسعه فرهنگ قرآنی	تأمین پشتوانه حقوقی و نظارتی لازم برای نفوذ تصمیمات شورا بر دستگاه‌ها و فعالان قرآنی، تشکیل کمیسیون‌های تخصصی	- غفلت از فعالیت‌های خلاق و نوآورانه - عدم تحقق انتظارات از کمیسیون‌های تخصصی در وزارتخانه‌های سه‌گانه	شکست در سیاستگذاری تخصصی و غلبه رویکردهای مدیریتی و کلی‌گویانه

ج) ارزیابی مؤلفه‌های عملکردی ساختارهای حوزه قرآن

۱. نخستین موضوع، ابهام پیرامون مسئله مطلوبیت تمرکز یا پراکندگی مدیریت فعالیت‌های قرآنی در نهادهای مختلف است. به‌طور کلی چنانچه پراکندگی نهادهای فرهنگی، به گسترش خلاقیت و نوآوری بینجامد، تکثر نهادی ایده‌ای راهبردی است.^۱ این در حالی است که امروزه تأثیرات منفی و غیرسازنده پراکندگی ساختارهای قرآنی سبب حاشیه‌ای شدن آن‌ها نسبت به سایر حوزه‌های فعالیتی دستگاه‌های دینی - تبلیغی شده و عملاً حوزه قرآن از حیطه اصلی تمرکز نهادها و سازمان‌های مربوطه خارج شده است. این وضعیت بر فرهنگ و ساختار سازمانی نهادهای قرآنی کشور تأثیر غیرقابل‌انکاری دارد. زیرا اولاً فعالیت‌های قرآنی را از اولویت اصلی و اولیه سازمان‌های مزبور خارج کرده و این فعالیت‌ها و مسئولان مربوطه را از چرخه برنامه‌ریزی و پاسخگویی در سازمان مبرا می‌سازد. ثانیاً به‌دلیل محدود و مسدود شدن وضعیت ارتقاء جایگاه شغلی و سازمانی کارکنان این بخش‌ها سبب شکل‌گیری نوعی بی‌انگیزگی و کم‌تحرکی در میان نیروی انسانی می‌شود (برای مطالعه بیشتر ن.ک: علینقیان و همکاران، ۱۳۹۵:

۱. به‌عنوان مثال، فعالیت مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) تحت‌نظر آیت‌ا... مصباح یزدی سبب گسترش خلاقیت و نوآوری در فعالیت‌های متعارف حوزه علمیه قم شده و از این جهت وجود این نهاد علمی - به‌رغم بودجه محدود آن - واجد آثار بسیاری برای حوزه‌های علمیه بوده‌است.

۴۳۸). همچنین، وجود یک ساختار سازمانی نامتناسب سبب جلوگیری از دسترسی کارکنان سازمان به اطلاعات لازم، کاهش تعاملات شغلی و پویایی اداری کارکنان، صعوبت، کندی و کیفیت پایین جریان تصمیم‌گیری، از دست رفتن توان کنشگری سازمان، دلسردی و ائتلاف توان نیروی انسانی، ضعف مدیریت دانش، بازدهی کم و نارضایتی کارمندان و سرانجام ناتوانی در بروز واکنش‌های مقتضی در برابر تحولات بیرونی می‌شود (حسن‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۲-۴۳).

۲. یکی از ویژگی‌های فعالیت‌های قرآنی آن است که بسیاری از فعالان این حوزه به‌صورت غیرآکادمیک و از طریق آموختن هنر-مهارت تلاوت، تواشیح، ابتهال، خوشنویسی و... به این عرصه وارد می‌شوند. در مقابل، علاوه بر حافظان قرآن کریم، رشته‌های تحصیلی موجود در مراکز حوزوی و دانشگاهی نیز عمدتاً به دانش‌های قرآنی معنایی، تفسیری و تاریخی ناظرند؛ بنابراین اولاً به دلیل وجود تکرر میان بسترهای پیدایش نخبگی در امور قرآنی (اکتساب جایگاه استادی از طریق آموختن هنر-مهارت، تحصیلات آکادمیک، حوزوی و...) مشخص نیست چه کسی یا کسانی از صلاحیت لازم برای مدیریت دستگاه‌ها و نهادهای قرآنی برخوردار هستند. ثانیاً همواره این اختلاف دیدگاه وجود داشته است که اولویت در فعالیت‌های قرآنی با کدام‌یک از فعالیت‌های ترویجی - عمومی، تخصصی - نخبگانی، هنری - مهارتی یا ذهنی - تفسیری است. ثالثاً حصول موقعیت خبرگی در این عرصه‌ها لزوماً به معنای برخورداری از دانش نظری و به‌طور خاص آشنایی با فنون سیاست‌گذاری در عرصه‌های مزبور نیست. برای فهم بهتر این معضله می‌توان بسترهای پیدایش نخبگی در امور قرآنی را با رشته‌های علمی دانشگاهی مقایسه کرد که در سه سطح طبقه‌بندی می‌شوند: حوزه‌های فلسفی - معرفت‌شناختی؛ حوزه‌های علمی - تجربی؛ حوزه‌های ابزاری - اجرایی (فولر، ۲۰۰۲ به نقل از: محبوب عشرت‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸). از این منظر، هیچ‌یک از سطوح موجود نافی یکدیگر نیستند و نمی‌توانند قلمرو یکدیگر را نادیده بگیرند اما اجرای این توصیه ظاهراً بدیهی به هیچ وجه کار آسانی نیست؛ بنابراین، اگرچه بعید است درباره تعدد راه‌های کسب سمت استادی و تنوع حوزه‌های تخصصی قرآنی تردیدی وجود داشته باشد اما در شرایطی که تعداد کثیری دستگاه فرهنگی دارای زیرمجموعه‌های کوچک مقیاس قرآنی هستند فی‌المثل امکان سپرده شدن مدیریت یک نهاد قرآنی به یکی از کاتبان قرآن امری غیرممکن به نظر می‌رسد.

۳. دیگر نکته تعیین‌کننده، وضع مدیریتی سازمان‌های ذی‌ربط به لحاظ استقلال نهادی و تمرکز تخصصی بر فعالیت‌های قرآنی است؛ زیرا قرآن و فعالیت‌های قرآنی

عموماً یکی از انبوه دغدغه‌های اکثر سازمان‌های فرهنگی است و متمرکز نبودن مسئولان ارشد سازمان‌های مربوطه بر فعالیت‌های قرآنی، پیامدهای منفی قابل تأملی دارد. فی‌المثل، از آنجاکه مأموریت غالب سازمان‌های مرتبط با فعالیت‌های قرآنی در حوزه‌های دین و تبلیغ اسلامی تعریف شده است، بعضاً روحانیونی مدیریت فعالیت‌های قرآنی را به دست می‌گیرند که علیرغم وجود نهادهای تخصصی مردمی، عمومی و حکومتی در حوزه گسترش فرهنگ اسلام و اهل بیت (ع) مانند هیئتت، حسینیه‌ها، مساجد، بقاع متبرکه، سازمان تبلیغات اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی، حوزه‌های علمیه، مرکز رسیدگی به امور مساجد و انواع شوراها و ستادها همچون شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه، ستاد احیای امر به معروف، ستاد اقامه نماز، ستاد احیای زکات و نیز انواع نهادهای آموزشی - تبلیغی جانبی حوزه مانند پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، دانشگاه باقرالعلوم (ع) و... به جانب مسائل تفسیری گرایش دارند^۱ و اگر اهتمام رهبر معظم انقلاب اسلامی نسبت به حوزه‌های هنری - مهارتی و ترویجی - عمومی این عرصه نمی‌بود چه بسا بسیاری از فعالیت‌های مذکور به کلی منزوی و حاشیه‌ای می‌شدند. حتی در مواردی موقعیت درجه دومی فعالیت‌های قرآنی در ساختارهای فرهنگی سبب پذیرش مسئولیت‌های هم‌زمان توسط مسئولان قرآنی می‌شود؛ پدیده‌ای که اگرچه بعضاً به واسطه تعهدات شخصی افراد به تصمیماتی مانند نگرفتن حقوق مجزا و نوعی مسئولیت‌پذیری ایثارگرانه می‌انجامد، اما خسارت کم‌رنگ شدن ظرفیت‌های فرهنگی نظام قابل محاسبه نیست.

۴. ساماندهی و نظارت بر فعالیت‌های قرآنی مردمی در قالب وظایف و اهداف

عموم سازمان‌های قرآنی کشور آمده است اما این امر بیش از آن‌که ناشی از وجود ابزارهای لازم و مشروعیت کافی برای انجام چنین وظیفه‌ای باشد، برآمده از رقابت بر سر گسترش اختیارات و منابع مالی است. به عبارت دیگر، سازمان‌ها و نهادهای مذکور نه به دلیل آن‌که واجد شرایط لازم برای حمایت از فعالیت‌های قرآنی هستند، اقدام به طرح چنین ادعاهایی می‌کنند، بلکه آن‌ها می‌کوشند از طریق ادعای ساماندهی دیگران، منابع اقتصادی و قدرت ساختاری لازم را به دست بیاورند؛ بنابراین ایده ساماندهی و نظارت بر فعالیت‌های قرآنی مردمی، سیاستی مداخله‌گرانه و استعلایی است که بدون انجام حمایت و پشتیبانی مادی قابل توجه، ممکن نیست؛ چراکه فعالان مربوطه ضرورتی برای پذیرش نظارت و ساماندهی توسط دیگران احساس نمی‌کنند. این رویکرد دو

۱. البته تعدد دستگاه‌های مرتبط با حوزه دین و تبلیغ به معنای به سامان بودن امور در این حوزه‌ها نیست.

پایامد اساسی داشته است: الف) تأکید غیرضروری بر مؤسسات ثبت شده و رسمی به عنوان نهادهای حقوقی که به اخذ مجوز و دریافت حمایت مالی متمایل هستند؛ موضوعی که باعث افزایش کمی مؤسسات قرآنی شده است. ب) غفلت از جلسات قرآنی که به صورت خانگی و یا در هیئت، حسینیه‌ها و مساجد تشکیل می‌شود و نیز خیرگانی که به هر دلیل در قالب مؤسسه‌ای خاص فعالیت نمی‌کنند.

۵. مردمی کردن و جلب مشارکت مردم یکی از موضوعاتی است که در سال‌های اخیر مورد توجه بیشتر سیاست‌گذاران قرار گرفته است، اما چنین طلبی مستلزم شناسایی دقیق ابعاد و زوایای وضعیت مستقر است. به عبارت دیگر، این وضعیت مستقر است که ضرورت، نوع و کیفیت مشارکت مردم را تعیین می‌کند. فی‌المثل، جلب مشارکت سیاسی زمانی در دستور کار قرار می‌گیرد که برخی اقشار و گروه‌های اجتماعی دچار طرد و انزوای فرهنگی-سیاسی بوده و خواسته‌ها و مطالبات‌شان شنیده نمی‌شود؛ نوع و کیفیت چنین مشارکتی نیز می‌تواند از طریق برپایی انتخابات برای تعیین مسئولان عالی‌رتبه نظام، تعیین سازوکار فعالیت سیاسی قانونمند به واسطه تشکیل احزاب و تأسیس مطبوعات، تصویب ضوابط برگزاری تجمعات اعتراضی و... صورت‌بندی بشود. به همین ترتیب، انواع مشارکت اقتصادی، اجتماعی و غیره در شرایط متنوعی ضرورت می‌یابد؛ بنابراین، مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد جوانان، مشارکت خیرین مدرسه‌ساز، مشارکت در خرید اوراق سرمایه‌گذاری اجرای یک پروژه اقتصادی و یا مشارکت در وقف کتاب از جهت ضرورت، نوع و کیفیت مشارکت مردم به کلی متفاوت هستند. با این تفاسیر نوع مشارکت مورد تقاضای سیاست‌گذاران حوزه قرآن، دیدگاه ایشان راجع به فضای کلی فعالیت‌های قرآنی کشور را نشان می‌دهد. بر این اساس، مطالعه صورت گرفته با حمایت معاونت قرآن و عترت وزارت ارشاد معتقد است:

مبنای مدل جذب مشارکت‌های مردمی برای فعالیت‌های قرآنی، تسهیل‌گری نهادهای متولی از طریق: راه‌اندازی ساختار جذب مشارکت مردمی در سازمان‌ها و همکاری با مجمع ملی خیرین قرآنی و ایجاد واحد جذب مشارکت در مؤسسات قرآنی است. این ساختار همکارانه با اجرای راهبردهای شناسایی شده بر پایه شناخت اولویت‌ها و نیازها در مسیر دستیابی به هدف توسعه منابع پایدار برای فعالیت‌های قرآنی قرار می‌گیرد (سیدی، ۱۴۰۲: ۸۲).

مطابق این گفتار تأمین منابع مالی پایدار، مهم‌ترین چالش فعالیت‌های قرآنی و بستر الزام‌آور جلب مشارکت مردم است. به عبارت دیگر، حداقل برخی سیاست‌گذاران حوزه

قرآن معتقدند تأمین منابع مالی پایدار مهم‌ترین چالش فعالیت‌های قرآنی در کشور بوده و چنانچه مشارکت مردمی در تأمین چنین منابعی فراهم شود، فعالیت‌های قرآنی کشور به وضعیت مطلوبی دست خواهند یافت. این درحالی است که از دیدگاه فعالان قرآنی از دهه ۱۳۷۰ و خصوصاً از نیمه دهه ۱۳۸۰ تاکنون مشارکت عمومی - و نه مشارکت مالی - مردم در فعالیت‌های جمعی قرآنی رو به کاهش بوده است (انتظاری و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۴). از این منظر، کاهش شرکت و حضور مردم در فعالیت‌های جمعی قرآنی معضله اصلی است که از دید سیاست‌گذاران قرآنی کشور پنهان مانده است و همین غفلت سبب تقلیل یک معضله فرهنگی - اجتماعی به چالشی مالی - اقتصادی شده است. کما اینکه مردم از تأمین هزینه‌های مالی فعالیت‌های مذهبی که در آن‌ها شرکت می‌کنند، ابائی ندارند.

مطابق برخی مطالعات، زمینه‌های کاهش فعالیت‌های جمعی قرآنی عبارت‌اند از: اولویت‌یابی مسائل اقتصادی برای خانواده‌ها و جامعه؛ رجحان‌یابی آموختن مهارت‌هایی نظیر زبان انگلیسی و ورزش حرفه‌ای که به نوعی زمینه کسب موفقیت‌های اقتصادی قلمداد می‌شوند برای نسل‌های جدید؛ بروز بسترهای فراغتی نوین فردگرایانه میان کودکان، نوجوانان و جوانان؛ کاهش منزلت فعالان قرآنی و تنزل گرایش مردم به برپایی این فعالیت‌ها (انتظاری و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۹). همچنین، باید عنایت داشت که احیا و ارتقای فعالیت‌های قرآنی در شکل سنتی آن به‌سهولت ممکن نبوده و متقابلاً سازوکار مورد نظر شورای توسعه فرهنگ قرآنی از تحقق اهداف مورد نظر جمهوری اسلامی ناتوان است.

جدول ۰۴. ویژگی‌های فرهنگی اجتماعی دوره‌های تاریخی و صورت رایج فعالیت‌های قرآنی متناظر با آن (نوده‌فراهانی، ۱۳۹۸).

دوره تاریخی	ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی دوره	صورت غالب فعالیت‌های قرآنی مردمی
پیش از پیروزی انقلاب اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> - محدودتر بودن مهاجرت‌ها و فقدان فرهنگ کلانشهری، - نقش‌آفرینی نسبی فرهنگ‌های قومی و محلی، - تأثیرگذاری محلات شهری و فرهنگ محله‌ای، - شکل‌گیری هیئت‌های مذهبی بر اساس پیوندهای خانوادگی و محله‌ای و همشهری‌محور، - سطح پایین سواد و بهره‌مندی محدود از تحصیلات عمومی و عالی. 	<ul style="list-style-type: none"> - فعالیت جلسات قرآنی مستقل یا زیرمجموعه هیئت‌های مذهبی که بر اساس پیوندهای خانوادگی و محله‌ای و همشهری‌محور شکل گرفته بودند. - برپایی جلسات قرآنی با هدف کسب ثواب و در امتداد روش آموزشی مکتب‌خانه‌ای که در مساجد، تکایا و منازل مردم برگزار می‌شد.

دوره تاریخی	ویژگی‌های فرهنگی - اجتماعی دوره	صورت غالب فعالیت‌های قرآنی مردمی
پس از پیروزی انقلاب اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> - گسترش مهاجرت و رشد سریع فرهنگ کلان‌شهری، - کاهش نسبی اثرگذاری فرهنگ‌های قومی و محلی، - تضعیف محلات شهری و فرهنگ محله‌ای، - افول هیئت‌های مذهبی خانوادگی و محله‌ای و همشهری‌محور در برابر قدرت‌یابی هیئت‌های مذهبی فراگیر ملی یا مرتبط با صنوف و اقشار، - سطح بالای سواد و توسعه چشمگیر تحصیلات عمومی و حتی عالی. 	<ul style="list-style-type: none"> - تبدیل آموزش قرآن در سطح عمومی به بخشی از وظایف نهاد آموزش و پرورش و سایر مجموعه‌های آموزشی دولتی و در نتیجه تضعیف جلسات قرآنی مستقل یا زیرمجموعه هیئت‌های مذهبی خانوادگی و محله‌ای و همشهری‌محور. - گسترش کمی و کیفی آموزش تخصصی قرآن در مساجد و مؤسسات قرآنی مردمی. - تلاش برای توسعه فرهنگ قرآنی از طریق ارائه آموزش‌های تخصصی سطح‌بندی‌شده در قالب مؤسسات قرآنی مردمی. - ناتوانی فعالان قرآنی حرفه‌ای تربیت‌شده در دوره جمهوری اسلامی برای انطباق با تحولات فرهنگی - سیاسی، فرهنگی - اجتماعی و ارتباطی - رسانه‌ای (بر خلاف مداحان و منبری‌ها).

درنهایت، مادامی که فعالیت‌های قرآنی در دستگاه‌های مختلف فرهنگی پراکنده بوده و استقلال نهادی ساختارهای قرآنی مورد توجه قرار نگیرد؛ چارچوب صلاحیت لازم برای مدیریت دستگاه‌ها و نهادهای قرآنی روشن نخواهد شد و لاجرم مدیریت‌های عمومی و غیرتخصصی بر آن‌ها حاکم می‌شود و در نتیجه به‌طور همزمان شاهد دو پدیده خواهیم بود: الف) تلاش برای کسب منابع اقتصادی و قدرت ساختاری، ب) عدم پذیرش مسئولیت فضای کلی و کلان حاکم بر فعالیت‌های قرآنی کشور توسط ساختارهای مسئول.

۶. وابستگی ساختارهای قرآنی به رهبر انقلاب و جایگاه ایشان در سیاست‌گذاری کلان این حوزه از یک طرف، خروجی تحقیقات ذکرشده در پیشینه پژوهش و تمایل مسئولان ساختارهای قرآنی برای فعالیت در ساختارهای شورایی به ریاست رئیس‌جمهور از طرف دیگر، سبب تشکیل راه حل میانه‌ای به نام شورای توسعه فرهنگ قرآنی شد؛ که می‌تواند نوعی جایابی کلان در ساخت اداری کشور تلقی بشود. اگرچه این شورا در راستای کاهش معضله «زدودن پراکنده‌کاری از فعالیت‌های قرآنی» و نیز «ساماندهی و نظارت بر فعالیت‌های قرآنی مردمی» قدم‌هایی را برداشته و رویکرد قابل انتقادی را در راستای «جلب مشارکت مردم» اتخاذ کرده است؛ اما درباره حل و فصل مناقشات مرتبط با «وضع مدیریتی سازمان‌های قرآنی به لحاظ استقلال نهادی» و «صلاحیت

لازم برای مدیریت دستگاه‌ها و نهادهای قرآنی» توفیقی به دست نیاورده است. ترکیب شورای توسعه فرهنگ قرآنی^۱ به خوبی گویای وضعیت نهادی ساختارهای قرآنی به لحاظ استقلال ساختاری و بلا تکلیف ماندن حوزه‌های تخصصی مربوطه است. همچنین، گستراندن جغرافیایی آموزش‌های سطح‌بندی‌شده قرآنی، رویکرد شورای توسعه فرهنگ قرآنی در حمایت از مؤسسات قرآنی و نیز عملکرد آن در کمیسیون‌های مستقر در وزارتخانه‌های سه‌گانه را تشکیل می‌دهد. جهت مسلط این فعالیت‌ها را نیز روخوانی و روان‌خوانی، حفظ، ترجمه و تفسیر تشکیل می‌دهد که مشتمل بر فعالیت‌های ترویجی - عمومی، تخصصی - نخبگانی و ذهنی - تفسیری بوده و تمایل چندانی به سایر فعالیت‌های هنری - مهارتی ندارد.

مروری بر ماهیت سیاست فرهنگی و مؤلفه‌های عملکردی ساختارهای قرآنی کشور نشان می‌دهد ساختارهای مزبور دارای مشخصات ساختارهای مکانیکی هستند و نخستین مرحله برای اصلاح این وضعیت، تبدیل آن‌ها به ساختاری ارگانیک است.

د) پارامترهای مؤثر بر امکان‌پذیری و کیفیت ادغام ساختاری

یکی از مسائل پیش روی فعالیت‌های قرآنی، هدف‌گذاری عمومی و جهت‌دهی این فعالیت‌هاست. بر این اساس، رهبر معظم انقلاب علاوه بر جلسات مختلف کاری با مسئولان دستگاه‌های مربوطه مدتهاست دو جلسه سالانه با «شرکت‌کنندگان در مراسم اختتامیه مسابقات بین‌المللی قرآن کریم» و نیز «دیدار رضایی با جمعی از قرآنیان کشور» داشته و نکاتی را طرح فرموده‌اند که رئوس اصلی، کلی و کلان آن‌ها عبارت‌اند از: الف) یکی از برنامه‌های اصلی دوران جمهوری اسلامی و حاکمیت اسلام ترویج قرآن است. ب) چهار مقوله تلاوت، انس، حفظ و تدبر در قرآن باید در ارتباط با یکدیگر مورد توجه قرار گیرند. ج) تأثیرگذاری قرآن کریم در جامعه می‌باید از سطح فرهنگ عمومی تا دایره فرهنگ تخصصی و منطق اداره حکومت را شامل شود. بدین ترتیب، چشم‌انداز کلان فعالیت‌های قرآنی و راهبری آن‌ها در جمهوری اسلامی ایران غالباً ذیل بیانات معظم‌له ترسیم می‌شود.

به‌لحاظ اداری نیز شورای عالی قرآن، کمیته اعزام و دعوت از قاریان قرآن کریم، مرکز طبع و نشر قرآن کریم جمهوری اسلامی ایران، سازمان دارالقرآن‌الکریم، ستاد عالی هماهنگی مسابقات قرآنی کشور و نیز دانشگاه علوم و معارف قرآن به‌طور مستقیم و غیرمستقیم تحت نظر رهبر انقلاب اسلامی هستند. شورای توسعه فرهنگ قرآنی

۱. اسامی اعضای شورای توسعه فرهنگ قرآنی و سمت‌های آنان مندرج در: [v/https://sccr.ir/members](https://sccr.ir/members)

و صندوق آن به علاوه خبرگزاری بین‌المللی قرآن کریم نیز در زمره زیرمجموعه‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی بوده و با واسطه از مراکز وابسته به معظم‌له هستند. در مقابل، معاونت قرآن و عترت وزارت ارشاد، موزه ملی قرآن کریم، فرهنگسرای قرآن و اتحادیه مؤسسات و تشکل‌های قرآن و عترت، اگرچه فاقد وابستگی مستقیم به مقام معظم رهبری هستند اما پیوستگی ماهوی و غیرقابل تفکیک از دستگاه‌های متبوع خود ندارند؛ بنابراین، هرگونه بازسازی ساختارهای قرآنی در جمهوری اسلامی نیازمند تأمین نظر رهبری است.

همچنین، بررسی ساختارهای قرآنی کشور نشان‌دهنده تنوع و تکثر ساختارهای فعال در این حوزه است. علاوه بر ساختارهای ماهیتاً قابل تفکیک که در این مقاله مختصراً بررسی شدند، بخشی از فعالیت‌ها متعلق به زیرمجموعه‌هایی مانند معاونت‌های قرآنی مربوطه در آموزش و پرورش، آموزش عالی، نیروهای مسلح و... است. ساختارهای قرآنی دیگری مانند شبکه‌های تلویزیونی و رادیویی قرآن نیز وجود دارند که زیرمجموعه سایر دستگاه‌های فرهنگی بوده و وابستگی ذاتی به آن‌ها دارند. در توصیف این وضع می‌توان گفت عمده فعالیت‌های مذکور به‌استثنای بخشی از فعالیت‌های دارالقرآن‌الکریم در حیطه امور حاکمیتی می‌گنجد. ضمناً تفکیک زیرمجموعه‌های قرآنی دسته دوم از دستگاه‌های مادر اقدام موجهی نبوده و منجر به نوعی سکولاریزم می‌شود. سرانجام، ساماندهی ساختارهای دسته نخست می‌تواند از طریق رفع تشتت و سازماندهی دوباره ساختارهای قرآنی موجود پیگیری شود.

از سوی دیگر، وجود تنوع و تکثر میان بسترهای پیدایش نخبگی در امور قرآنی باعث شکل‌گیری اختلاف دیدگاه‌هایی درباره کیفیت مدیریت بر دستگاه‌ها و نهادهای قرآنی و نیز تعیین تقدم و تأخر فعالیت‌های متناظر شده است. در این وضع، نظام هیئت‌امانی - که در سازمان دارالقرآن‌الکریم نیز تجربه شده - از بیشترین ظرفیت برای استفاده از متخصصان حوزه‌های مختلف قرآنی برخوردار بوده است. این در حالی است که در سالیان گذشته برخی از مسئولان حوزه‌های قرآنی در جایگاه‌های متعددی مشغول به فعالیت بوده‌اند و بعضاً مسئولیت‌های قرآنی را به‌منظور انجام تکلیف الهی، خدمت به نظام اسلامی و چه بسا بدون چشمداشت مالی برعهده گرفته‌اند اما نتیجه این رویه، حرکت بطئی و بلااستفاده ماندن بسیاری از ظرفیت‌های قرآنی کشور بوده است. ضمن این‌که ظرفیت نهادی حوزه‌های دینی و تبلیغی در جمهوری اسلامی به میزانی هست که تشکیل یک نهاد قرآنی مستقل را توجیه کند.

درنهایت، یکی از راه‌های رفع تشتت ساختارهای قرآنی موجود ادغام است. ادغام دو یا چند سازمان، نوعی تجدید ساختار بوده و یکی از راهبردهای اصلاح نظام اداری است که ضمن ایجاد تشکیلات جدید می‌تواند تأثیر زیادی بر بهبود عملکردهای سابق بگذارد. از سوی دیگر، اگرچه کوچک‌سازی شایع‌ترین انگیزه ادغام سازمان‌ها در ایران است، اما مقصود این نوشتار از ادغام، ترکیب منابع موجود برای ارتقاء و بازآفرینی ساختارهاست که می‌تواند به‌منزله نوعی استراتژی استحکام‌بخشی یا ساخت‌دهی مجدد عمل کند. به‌عبارت‌دیگر، ادغام در نقش یک راهبرد می‌تواند سبب تبدیل قابلیت‌های بالقوه ساختارهای متعدد مکانیکی به عملکرد بالفعل سازمانی ارگانیکی شده و تعارضات میان ساختارها را کاهش دهد.

نتیجه‌گیری

۱. حمایت از فعالیت‌های قرآنی مردمی و اقدام ساختارهای قرآنی در جهت تسهیلگری این نوع فعالیت‌ها مهم‌ترین راهبرد پیشنهادی به‌منظور پایداری ساختارهای قرآنی در کشور است. به‌عبارت‌دیگر ساختارهای قرآنی در کشور نباید به‌گونه‌ای سامان یابند که به تصدی‌گری معطوف شوند و انگیزه‌های مردمی را با فعالیت‌های نامنظم و گاه‌وبیگاه خود تعطیل نمایند. درعین‌حال با توجه به ماهیت فعالیت‌های قرآنی الگوهای حمایتی از کشمگری‌های مردمی در این حوزه مستلزم بازنگری خاص است و سازمان‌های حمایتی نمی‌توانند همانند سایر سازمان‌های مردم‌نهاد با آنها تعامل داشته باشند. بعلاوه، توجه به منطق غیرمادی و غیرانتفاعی فعالیت‌های قرآنی و لزوم پیوند آنها با سبک زندگی افراد می‌بایست موردنظر باشد.

۲. تأکید بر توسعه جغرافیایی فعالیت‌های قرآنی توسط نهادها و سازمان‌های مرتبط با حوزه آموزش‌های عمومی و ترویجی، کماکان مهم‌ترین راهبرد سیاست‌گسترش فعالیت‌های قرآنی در کشور است. این در حالی است که چنین سیاستی اگرچه با توجه به اقتضائات جامعه ایرانی در دهه‌های نخست انقلاب ضروری بود، اما اکنون نمی‌تواند به‌عنوان سیاستی تحول‌آفرین مطرح بشود.

۳. در توصیف وضعیت ساختارهای قرآنی به نظر می‌رسد خروجی ساختارهای قرآنی موجود تناسبی با ظرفیت عظیم کنونی ندارد. همچنین، سیاست ارتقاء فعالیت‌های قرآنی بدون ایجاد تحول نهادی اساسی در ساختارهای قرآنی کشور- یعنی همان ایده‌ای که در شورای توسعه فرهنگ قرآنی پیگیری می‌شد- ممکن نیست.

۴. راه خروج از وضعیت کنونی، ادغام ساختارهای قرآنی و تبدیل آن‌ها از ساختارهای مکانیکی وابسته به ساختار ارگانیکی مستقل است. رئیس این سازمان مستقل قرآنی نیز می‌بایست از جانب مقام معظم رهبری حکم گرفته و منتصب شود. ضمن اینکه، ساختارهای موجود در ایران از سه طریق: تأیید شده در قانون اساسی، مصوبه مجلس و سرانجام با حکم ولی فقیه شکل گرفته‌اند^۱ و از این جهت، تشکیل سازمان جدید به دو روش اخیر ممکن است.

۵. ادغام ساختارهای قرآنی متفرق و تشکیل یک ساختار قرآنی روزآمد تحت نظر مقام معظم رهبری از مزایایی زیر برخوردار است:

* عموماً ساختارهای سازمانی در ایران، ساختارهای موضوعی بوده و حول یک محور تخصصی، مسئله عمده یا وظیفه خاص تشکیل شده‌اند و از آنجایی که ماهیت، ظرفیت و مأموریت سازمان‌هایی که مطابق پیشنهاد این متن با یکدیگر ادغام می‌شوند، کمابیش مشابه است نه تنها سبب به محاق رفتن بخشی از حیطه‌های عملکردی نمی‌شود، بلکه حوزه‌های مزبور را از وضع حاشیه‌ای دستگاه‌های کنونی خارج می‌سازد.

* این ادغام امکان هماهنگی و کنترل بیشتر، افزایش پاسخگویی، بالا رفتن بودجه امور قرآنی، پرهیز از موازی کاری، صرفه‌جویی به علت همسوس شدن فعالیت‌ها، کاهش و حذف ساختارها و رویه‌های زائد، انسجام، تمرکز و تخصصی شدن امور قرآنی را فراهم می‌کند و با سیاست‌های کلی نظام اداری به‌ویژه بندهای (۱۰) و (۲۵)^۲ مطابقت دارد. به عبارت دیگر، مطابق نکات پیش گفته، به نظر می‌رسد ادغام مجموعه‌های فوق خللی در عملکرد آن‌ها ایجاد نمی‌کند بلکه به شناسایی متولی واحد، تجمیع امکانات و پاسخگویی فرد و سازمان مسئول منتهی می‌شود.

۶. پراکندگی مسئولیت‌ها و تنوع نقشی ساختارهای قرآنی کشور به‌گونه‌ای است که عملاً هیچ کدام از آن‌ها را نمی‌توان در وضعیت ادغام به‌عنوان سازمان اصلی و پایه در نظر گرفت. با وجود این، سازمان دارالقرآن الکریم به لحاظ قدمت و امکانات و شورای عالی قرآن به دلیل مشارکت مؤثر در سیاست‌گذاری‌های قرآنی از امتیاز بیشتری برای محوریت یافتن در فرآیند ادغام برخوردار هستند.

۱. برای مثال، سازمان صداوسیما (ن.ک: اصل ۱۷۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (ن.ک: لایحه اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۴)، وزارت ورزش و جوانان (ن.ک: طرح ادغام سازمان تربیت بدنی و سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۹) و سازمان تبلیغات اسلامی (ن.ک: اساسنامه سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۵۸) در همین چارچوب تأسیس شده‌اند.

۲. جابک، متناسب و منطقی ساختن تشکیلات نظام اداری.

۳. کارآمدی و هماهنگی ساختارها، شیوه‌های نظارت و کنترل و یکپارچه‌سازی اطلاعات.

منابع و مآخذ

- انتظاری، علی، نوده‌فراهانی، امیر و نوده‌فراهانی، اسماعیل (۱۴۰۱). فراز و فرود فعالیت‌های جمعی قرآنی؛ توصیفات و تبیین‌های فعالان این عرصه. *دین و سیاست فرهنگی*. (۱)۹. ۴۹-۹۴.
- اینگرمان، استنلی (۱۳۹۸). «ماکس وبر به‌عنوان اقتصاددان و مورخ اقتصادی» در: ترنر، استفان پی. (ویراستار). *ویر؛ راهنمای کیمبریج*. ترجمه سجاد احمدیان. تهران: علمی و فرهنگی.
- پرایس، دیوید اچ. (۱۴۰۲). *مردم‌شناسی در روزگار جنگ‌سرد؛ سیا، پنتاگون و رشد استفاده دوگانه (نظامی مدنی) از مردم‌شناسی*. ترجمه محسن بدره و روح‌الله گلمرادی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- جلیلی، اسماعیل، خدادادحسینی، سیدحمید، شبکی، اصغر و آذر، عادل (۱۳۹۸). طراحی مدل اجرای استراتژی ادغام سازمان‌های دولتی ایران. *پژوهش‌های مدیریت در ایران*. ۲۳(۲)، ۱۵۱-۱۸۱.
- حسن‌زاده، حمیدرضا، خنیفر، حسین، کولیوند، حسن و عسگری، ناصر (۱۳۹۰). آسیب‌شناسی ساختار سازمانی بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران. *مدیریت دولتی*. ۳(۷)، ۴۱-۶۲.
DOI: 20.1001.1.20085877.1390.3.7.3.4
- رهبرنیا، زهرا و مهریزی‌ثانی، سمیه (۱۳۸۷). راهبردهای تبلیغات در اعلان. *نشریه هنرهای زیبا*. ۳۶(۱)، ۸۷-۱۰۰.
- ریتزر، جورج (۱۳۸۶). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی. چاپ ۱۷.
- سوئدبرگ، ریچارد (۱۳۹۵). *جامعه‌شناسی اقتصادی: ساخت اجتماعی و کنش اقتصادی*. ترجمه علی‌اصغر سعیدی. تهران: تیسا.
- سیدی، سیدحسین (۱۴۰۲). ارائه مدل جذب مشارکت‌های مردمی در فعالیت‌های قرآنی. *پژوهشنامه مطالعات وقف و امور خیریه*. ۱(۱). ۱۰۱-۸۲.
DOI: 10.22108/ECS.2022.135282.1024
- شاهینی، عبدالکریم و نوده‌فراهانی، اسماعیل (۱۳۹۶). اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح ترویج کتابت قرآن کریم به رسم‌الخط مفاخر ملی». مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل: ۱۵۴۲۴.
- علینقیان، نسرين، نصر اصفهانی، علی و صفری، علی (۱۳۹۵). تأثیر عوامل ساختار سازمانی و فرهنگ سازمانی بر تمایل به افشاگری در سازمان. *مدیریت دولتی*. ۸(۳)، ۴۳۷-۴۵۸.
DOI: ۱۰/۲۲۰۵۹/JIPA.۲۰۱۶/۶۰۷۶۳
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۴). *کتاب فرهنگ و شهر: چرخش فرهنگی در گفتمان‌های شهری*. تهران: تیسا. چاپ ۳.
- قدمی، محسن، مرزبان، اسماعیل و قدمی، مینا (۱۳۹۲). رابطه فرهنگ با پیچیدگی ساختار سازمانی. *مجله مدیریت فرهنگی*. ۷(۱)، ۲۵-۴۰.
- کاظم‌زاده، صابر، فدوی‌اردستانی، منوچهر (۱۳۹۶). تأثیر ساختار سازمانی بر میزان صادرات و واردات از دیدگاه مشتریان اداره کل بندر و دریانوردی استان گیلان. *صنعت حمل و نقل دریایی*. ۳(۳)، ۵۹-۶۲.
- محبوب‌عشرت‌آبادی، حسن، ملکی‌نیا، عماد و قرونه، داوود (۱۳۹۱). اعضای هیئت‌علمی و ساختار سازمانی: تعارضات میان‌رشته‌ای. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*. ۴(۴)، ۱-۳۴.
DOI: 10.7508/isih.2012.16.001

نوده‌فراهانی، امیر (۱۳۹۸). زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی فراز و فرود فعالیت‌های جمعی قرآنی (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.

Alinaqian, Nasreen, Nasr Esfahani, Ali and Safari, Ali (2016). Impact of Factors Organizational Culture and Organizational Structure on Whistle-blowing Intention in Organization, *Journal of Public Administration*, 3(8), 437-458. DOI: 10.22059/JIPA.2016.60763

[In Persian]

Daft, Richard L. (2001). *Organization Theory and Design*, Cincinnati, Ohio: South-Western College Publishing.

Entezari, Ali, Nodeh Farahani, Amir and Nodeh Farahani, Esmail (2022). The ups and downs of Quranic collective activities; Descriptions and explanations of activists in this field. *Journal of Religion and Cultural Policy*. 9(1). 94-49. [In Persian]

Fazeli, Nematullah (2014). *The Culture and the City: Cultural Turn in Urban Discourses*. Tehran: Tisa. Print 3. [In Persian]

Fuller, S. (2002). *Social Epistemology* (2nd Ed). Bloomington: Indiana University Press.

Ghadami, Mohsen, Marzban, Ismail and Ghadami, Mina (2012). The relationship between culture and organizational structure complexity, *Journal of Cultural Management*, 7(1), 25-40. [In Persian]

Hassanzadeh, Hamidreza, Khenifar, Hossein, koolivand, Hasan and Asgari, Naser (2011). Organizational Structure Pathology of Islamic republic of Iranian central insurance. *Journal of Public Administration*, 3(7), 41-62. DOR: 20.1001.1.20085877.1390.3.7.3.4 [In Persian]

Ingerman, Stanley (2018). "Max Weber as Economist and Economic Historian" in: Turner, Stephen P. (Editor). *Weber; The Cambridge Guide*. Translated by Sajjad Ahmadian, Tehran: Scientific and Cultural Publishers. [In Persian]

Jalili, Ismail, Khodadad hoseini, Seyed hamid, moshabaki, Asghar and Azar, Adel (2021). Designing the model of implementation of integration strategy of public organizations in Iran, *Management Research in Iran*, 23(2), 151-181. [In Persian]

Kazemzadeh, Saber, Fadavi Ardestani, Manouchehr (2016). The Impact of the organizational structure on the amount of export and import from the point of view of customers of the General Directorate of Ports and Maritime Affairs of Gilan Province, *Marine Transport Industry*, 3(3), 59-62. [In Persian]

Mahjoob Eshratabadi, Hasan, Malekinia, Emad and Ghorooneh, Davoud (2012). Faculty members and organizational structure: interdisciplinary conflicts, *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 4(4), 1-34. DOI: 10.7508/isih.2012.16.001 [In Persian]

Nodeh Farahani, Amir (2018). *Social and cultural contexts of the ups and downs of Qur'anic collective activities* (Master's thesis). Tehran: Allameh Tabatabai University. [In Persian]

Price, David H. (2023). *Anthropology during the Cold War; The CIA, the Pentagon, and the rise of the dual (civil-military) use of anthropology*. Translated by Mohsen Badre and Ruhollah Golmoradi. Tehran: Research Institute for, Art and Communication. [In Persian]

مروری بر تاریخچه پیدایش، رویکردهای سیاستی و [...]]

Rahbarnia, Zahra and Mehrizi sani, Somayeh (2008). Advertising strategies in notice, *Journal of Fine Arts*, 36(1), 87-100. [In Persian]

Ritzer, George (2016). *Sociological theory in the contemporary era*. Translated by Mohsen Salasi. Tehran: Elmi. Print 17. [In Persian]

Seyedi, Seyed Hossein (2021). Presenting a Model for Attracting Public Participation in Quranic Activities. *Journal of Endowment & Charitable Studies* 1(1). 101-82. DOI: 10.22108/ECS.2022.135282.1024 [In Persian]

Shahini, Abdul Karim and Nodeh Farahani, Esmaeil (2016). *Expert opinion on: "The Plan to Promote the Writing of the Holy Quran in the Script of the National Honors"*. Majlis Research Center, serial number: 15424. [In Persian]

Swedberg, Richard (2015). *Economic sociology: social construction and economic action*, translated by Ali Asghar Saedi, Tehran: TISA. [In Persian]

